

Informatīvais ziņojums
„ĢIMENES VALSTS POLITIKAS PAMATNOSTĀDŅU 2011. –
2017.GADAM ĪSTENOŠANAS VIDUSPOSMA (2012.-2014.GADĀ)
NOVĒRTĒJUMS”

Satura rādītājs

Izmantotie saīsinājumi.....	3
Ievads.....	4
Ģimenes valsts politikas pamatnostādņu 2011.-2017.gadam ieviešana 2012.- 2014.gadā.....	6
1. Ģimenes dibināšana un laulība	7
2. Ģimenes dzīves plānošana un bērna ienākšana ģimenē	9
3. Atbalsts vecāku pienākumu īstenošanai.....	17
4. Ģimenes stabilitāte	23
5. Ārpusģimenes aprūpe	28
Secinājumi.....	31
Pielikumā Rīcības plāna pamatnostādņu „Ģimenes valsts politikas pamatnostādnes 2011. – 2017.gadam” īstenošanai 2012. – 2014.gadam izpilde.....	

Izmantotie saīsinājumi

EM	- Ekonomikas ministrija	VK	- Valsts kanceleja
ERAF	- Eiropas Reģionālās attīstības fonds	VM	- Veselības ministrija
ES	- Eiropas Savienība		
ESF	- Eiropas Sociālais fonds		
FM	- Finanšu ministrija		
IEM	- Iekšlietu ministrija		
IEM IC	- Iekšlietu ministrijas Informācijas centrs		
IZM	- Izglītības un zinātnes ministrija		
KM	- Kultūras ministrija		
LDDK	- Latvijas darba devēju konfederācija		
LIAA	- Latvijas investīciju un attīstības aģentūra		
LM	- Labklājības ministrija		
LPS	- Latvijas Pašvaldību savienība		
LTRK	- Latvijas Tirdzniecības un rūpniecības kamera		
MK	- Ministru kabinets		
NEPLP	- Nacionālā elektronisko plašsaziņas līdzekļu padome		
NRC	- Nacionālais rehabilitācijas centrs		
NVA	- Nodarbinātības valsts aģentūra		
NVO	- Nevalstiskās organizācijas		
PKC	- Pārresoru koordinācijas centrs		
PMLP	- Pilsonības un migrācijas lietu pārvalde		
TM	- Tieslietu ministrija		
VARAM	- Vides aizsardzības un reģionālās attīstības ministrija		
VBTAI	- Valsts bērnu tiesību aizsardzības inspekcija		
VID	- Valsts ieņēmumu dienests		
VISC	- Valsts izglītības satura centrs		

Ievads

Latvijas Nacionālajā attīstības plānā 2014.-2020.gadam norādīts, ka stipras un stabilas ģimenes ir nacionālas valsts un tautas pamats. Tās var pastāvēt, ja tiek nodrošināti labvēlīgi apstākļi dzimstības palielināšanai, vecāku atbalstam, otrā un trešā bērna radīšanai vai adoptēšanai un bērnu drošības sajūtas stiprināšanai. Pieņemot lēmumu par mazuļa laišanu pasaulē, vecākiem jābūt pārliecinātiem par spējām nodrošināt bērna attīstību. Tāpēc, lai cilvēki gribētu radīt bērnus, valstij ir svarīgi panākt tādu tautsaimniecības izaugsmi, kas ļauj pelnīt pietiekamus ienākumus, kā arī veidot vidi, kas atbalsta ģimenes, izglītības un darba dzīves saskaņošanu. Psiholoģiskā stabilitāte bērnībā veido pārliecību par sevi, spēju uzticēties un sadarboties ar citiem. Būtiski panākt, lai vecākiem tiktu dotas iespējas iegūt zināšanas par bērnu audzināšanu, attiecību veidošanu, konfliktu risināšanu, kas mazinātu arī vardarbības, atkarību un citus neatbilstošas uzvedības riskus. Lai katram jau no bērnības nodrošinātu stabilus pamatus attīstībai, svarīgi ir novērst vardarbību ģimenē un skolā, sniegt palīdzību krīzes situācijās, nodrošināt ģimenisku vidi tiem, kuriem tā nav bijusi, atbalstīt iespējas bērniem iekļauties skolā un plašākā sabiedrībā.

Lai noteiktu ģimenes politikas virsmērķi, rīcības virzienus, to mērķus, politikas rezultātus un rezultātīvos rādītājus, ar Ministru kabineta 2011.gada 18.februāra rīkojumu Nr.65 tika apstiprinātas Ģimenes valsts politikas pamatnostādnes 2011.-2017.gadam (turpmāk – Pamatnostādnes). Tās ir nozīmīgākais vidēja termiņa politikas plānošanas dokuments ģimenes valsts politikas jomā. Ģimenes valsts politikas virsmērķis ir veicināt ģimeņu nodibināšanu, stabilitāti, labklājību un sekmēt dzimstību, kā arī stiprināt laulības institūciju un tās vērtību sabiedrībā.

Lai nodrošinātu Pamatnostādņu virsmērķa sasniegšanu un risinātu identificētās problēmas, noteikti šādi rīcības virzieni un to mērķi:

- 1) Ģimenes dibināšana un laulība - ar mērķi veicināt atbalstu uzskatam, ka laulībā balstīta ģimene ir vērtība;
- 2) Ģimenes dzīves plānošana un bērna ienākšana ģimenē - ar mērķi palielināt materiālo atbalstu ekonomiski aktīvām ģimenēm, mazināt reproduktīvās veselības riskus, kā arī veicināt adopciju;
- 3) Atbalsts vecāku pienākumu īstenošanai – ar mērķi dažādot darba un ģimenes dzīves saskaņošanas iespējas, mazināt šķēršļus preču, pakalpojumu un vides pieejamībai ģimenēm, kā arī mazināt apdraudējuma riskus bērna fiziskai un emocionālai integritātei;
- 4) Ģimenes stabilitāte – ar mērķi mazināt destabilizējošos faktorus;
- 5) Ārpusģimenes aprūpe – ar mērķi panākt, ka pēc ārpusģimenes aprūpes pakalpojuma saņemšanas bērns ir apguvis sociālās prasmes un ir spējīgs kļūt par pilnvērtīgu sabiedrības locekli ar neizkropļotu izpratni par ģimeni, tās dibināšanu, vecāku lomu tajā un bērnu audzināšanu.

Apstiprinot Pamatnostādnes, tika nolemts, ka paredzēto pasākumu īstenošanu pamatnostādņēs minētajām atbildīgajām institūcijām 2011. un 2012.gadā ir jānodrošina no piešķirtajiem valsts budžeta līdzekļiem, bet 2013.gadā un turpmākajos gados jautājums par papildu valsts budžeta līdzekļu piešķiršanu izskatāms, sagatavojot valsts budžeta projektu kārtējam gadam.

Pamatnostādņu īstenošanai Ministru kabinets ar 2012.gada 7.decembra rīkojumu Nr.584 apstiprināja Rīcības plānu Ģimenes valsts politikas pamatnostādņu 2011. – 2017.gadam īstenošanai 2012.-2014.gadā. Par atbildīgo institūciju rīcības plāna īstenošanā tika noteikta Labklājības ministrija, kam līdz 2015.gada 1.aprīlim jāsaņem un jāiesniedz Ministru kabinetā informatīvo ziņojumu par rīcības plāna izpildi, ietverot priekšlikumus par ģimenes politikas attīstību turpmākajos gados.

Informatīvais ziņojums „Ģimenes valsts politikas pamatnostādņu 2011. – 2017.gadam īstenošanas vidusposma (2012.-2014.gadā) novērtējums”

Ņemot vērā, ka rīkojums, ar kuru apstiprinātas Pamatnostādnes, nosaka Labklājības ministrijai arī līdz 2015.gada 1.aprīlim iesniegt Ministru kabinetā Pamatnostādņu vidusposma izvērtējumu, sagatavots viens kopīgs informatīvais ziņojums.

Informatīvajā ziņojumā ir iekļauta informācija un izvērtēts paveiktais Pamatnostādņu īstenošanā 2012.-2014.gadā, pamatojoties uz normatīvajiem aktiem, kas ir dažādu nozaru ministriju kompetencē, Pamatnostādņu izpildē iesaistīto institūciju sniegto informāciju, kā arī statistikas datiem. Pamatnostādņu rīcības virzieni un to mērķu aktualitāte turpmākā ģimenes politikas attīstības kontekstā tiek vērtēta, balstoties uz līdzšinējo pasākumu efektivitātes izvērtējumu, ES un nacionāla līmeņa vidēja termiņa prioritātēm un mērķiem (Nacionālais attīstības plāns, valdības rīcības plāns u.c.), problēmu aktualitāti esošās demogrāfiskās situācijas un tās attīstības prognožu kontekstā.

Informatīvā ziņojuma sadaļā „Ģimenes valsts politikas pamatnostādņu 2011.-2017.gadam ieviešana 2012.-2014.gadā” iekļauta informācija atbilstoši Pamatnostādņēs noteiktajiem rīcības virzieniem. Tāpat sniegts izvirzīto mērķu sasniegšanas vērtējums un apkopota informācija par rezultatīvo rādītāju izpildi pārskata periodā. Tā kā uz ziņojuma rakstīšanas brīdi ir pieejama tikai daļa statistikas datu par 2014.gadu, attiecīgi tiek norādīti pieejamie aktuālākie statistikas dati par iepriekšējiem gadiem.

Informācija par 2012.-2014.gadā īstenotajiem pasākumiem apkopota pielikumā „Rīcības plāna pamatnostādņu „Ģimenes valsts politikas pamatnostādnes 2011. – 2017.gadam” īstenošanai 2012. – 2014.gadam izpilde”.

Ģimenes valsts politikas pamatnostādņu 2011.-2017.gadam ieviešana 2012.-2014.gadā

21.gadsimta sākumā Latvija tāpat kā citas ES valstis saskaras ar tādām demogrāfijas tendencēm kā sabiedrības novecošanās un zema dzimstība. Dzimstība ir dabisks bioloģisks process, tomēr tā ir ļoti cieši saistīta ar objektīviem ekonomiskiem un sociāliem apstākļiem valstī - iedzīvotāju labklājības līmenis, medicīnas un veselības aizsardzības attīstība, izglītības un kultūras līmenis, dzīvesveids u.c.

Latvijas Nacionālajā attīstības plānā 2014.-2020.gadam norādīts, ka valstij jārada apstākļi, kas pozitīvi ietekmē demogrāfiju, lai tautas saimniecības izaugsmes apstākļos Latvija būtu vieta, kur dzimst gaidīti bērni, kur vecāki var viņiem nodrošināt aprūpi un attīstības perspektīvas, kur var atrast darbu un pilnveidoties, lai valstī pieaug cilvēka dzīves ilgums, veselīgi nodzīvotu gadu skaits, saglabājas labas darbaspējas un dzīves kvalitāte.

Arī Laimdotas Straujumas valdības deklarācijā kā viena no trim prioritātēm minēta ģimenes un indivīda dzīves kvalitāte. Lai uzlabotu ģimeņu labklājību un nodrošinātu tautas ataudzi, nākamo četru gadu mērķis un izaicinājums ir sociālās un ienākumu nevienlīdzības mazināšana. Nepieciešams, lai ikvienam, bet jo īpaši cilvēkiem ar zemiem ienākumiem un ģimenēm ar bērniem, būtu iespēja, strādājot cienīgu darbu, gūt dzīvei nepieciešamos ienākumus, iegūt kvalitatīvu izglītību, pieeju veselības aprūpes un sociāliem pakalpojumiem, kad tas nepieciešams, kā arī baudīt kultūras dzīves norises.

Tā kā Latvijā summārais dzimstības koeficients jeb vidējais bērnu skaits, kuri varētu piedzimt sievietei viņas dzīves laikā, saglabājoties attiecīgā gada dzimstības līmenim, ir zemāks nekā vidēji ES (2012.gadā vidēji ES dzimstības koeficients bija 1.58, bet Latvijā – 1.44), Latvijā demogrāfiskā politika ir vērsta uz dzimstības palielināšanu. Tomēr pozitīvi jāvērtē, ka jau trešo gadu pēc kārtas Latvijā vērojams dzimstības pieaugums un 2013.gadā summārais dzimstības koeficients Latvijā pieauga līdz 1.52. Šobrīd Latvijā dzimstības pieaugums galvenokārt ir saistīts ar to, ka 80.gadu beigās dzimušās sievietes tagad sasniedz vecumu, kad sievietei dzimst pirmais bērns (2013. gadā – 26.9 gadi), turklāt šo sieviešu skaits ir salīdzinoši liels.

Tomēr joprojām demogrāfijas rādītāji nav pietiekami (vēlamais summārais dzimstības koeficients, lai notiktu normāla paaudžu nomaiņa, ir 2.1 – 2.2 bērni), tāpēc jāturpina iesāktais darbs pie ģimeņu atbalsta sistēmas, kombinējot pabalstus ar pakalpojumu pieejamību, lai atbalstītu jaunās ģimenes un daudz bērnu ģimenes, kā arī sniegtu drošības sajūtu cilvēkiem, kuri plāno ģimenes pieaugumu. Tas nozīmē, ka kopumā valsts galvenais uzdevums ir veidot ģimenēm atbalstošu politiku, nodrošinot mērķētu pabalstu politiku, kas sniedz atbalstu, izglītības sistēmu, kas veicina izglītības kvalitāti, kā arī tautsaimniecības izaugsmi, kas rada jaunas darba vietas un sekmē nodarbinātību.

Nemot vērā minēto, Pamatnostādņēs noteiktais ģimenes valsts politikas virsmērķis - veicināt ģimeņu nodibināšanu, stabilitāti, labklājību un sekmēt dzimstību, kā arī stiprināt laulības institūciju un tās vērtību sabiedrībā - savu aktualitāti nav zaudējis.

Vienlaikus par ietekmi uz demogrāfijas rādītājiem jāuzsver, ka sociālajā aizsardzībā piemērojamo līdzekļu ietekmi uz dzimstību, mirstību u.c. rādītājiem ir sarežģīti izmērīt atsevišķi no citiem mainīgajiem faktoriem – iedzīvotāju reproduktīvās veselības, sabiedrībā dominējošā ģimenes modeļa, laulību vidējās noturības, piedzimšanas atlikšanas, mātes vecuma pieauguma tendencēm, sabiedrības novecošanās u.c. Līdz ar to jebkurā gadījumā korelācija starp konkrētu ģimenes politikas pasākumu un demogrāfijas rādītāja izmaiņām ir visai nosacīta.

1. Ģimenes dibināšana un laulība

Apakšmērķis: veicināt atbalstu uzskatam, ka laulībā balstīta ģimene ir vērtība.

Latvija Satversmē ir apņēmusies atbalstīt laulību. Laulībā balstīta ģimene ir tiesiski prognozējamāka – ir skaidras tiesības un pienākumi ģimenes locekļu starpā, kā arī izrietošās sekas (piemēram, uztura došanas pienākums laulātajam arī pēc laulības iziršanas, paternitātes prezumpcija, kopīpašuma un mantojuma tiesības).

Tomēr svarīgi atzīmēt arī to, ka mūsdienu sabiedrībā neregistrēta sievietes un vīrieša kopdzīve kā fenomens ir plaši sociāli akceptēta, neraugoties uz to, ka cilvēkiem, kuri dzīvo neregistrētā kopdzīvē, nevajadzētu būt šķēršļiem savas attiecības nostiprināt juridiski, uzņemoties laulāto personiskās tiesības un no tām izrietošos pienākumus, kā arī likumiski noregulējot mantiskās attiecības - „būt savstarpēji uzticīgiem, kopā dzīvot, vienam par otru gādāt un kopīgi rūpēties par ģimenes labklājību”¹.

Vienlaikus jāuzsver arī nepilno ģimeņu (tādu ģimeņu, kur dažādu iemeslu dēļ bērnu audzina viens no abiem bērna vecākiem, piemēram, vecāki ir šķīrušies vai ir atraitņi) nozīme un, iespējams, viņu lielāka ievainojamība (piemēram, lielāks nabadzības risks). Aizsargājot un sniedzot atbalstu un tiesisko aizsardzību ģimenēm vai indivīdiem, nav pieļaujama nekāda diskriminācija pēc ģimenes modeļa².

Statistikas dati liecina, ka jau trīs gadus turpinās noslēgto laulību skaita pieauguma tendence. 2013. gadā valstī reģistrētas 11 436 laulības, kas ir par 15.2% vairāk nekā 2009.gadā (2010.gadā – 9 290, 2011.gadā – 10 760, 2012.gadā – 11 244 laulības). Laulību skaits uz 1000 iedzīvotājiem kopš 2010.gada pieauga: 2009.gadā - 4.6, 2010.gadā – 4.4, 2011.gadā – 5.2, 2012.gadā – 5.5, bet 2013.gadā – 5.7 laulības.

2013.gadā Latvijā piedzima 20 596 bērni, tomēr statistikas dati liecina, ka tikai nedaudz vairāk par pusi bērnu jeb 11,4 tūkst. dzimuši laulībā. Šī tendence procentuāli pa gadiem krasi nav mainījies, proti, 2009.gadā laulībā piedzima 56.5% jaundzimušo, 2010.gadā – 55.6%, 2011.gadā – 55.4%, 2012.gadā – 55.0%, bet 2013.gadā 55.4%. 2013. gadā laulībā dzimušo bērnu īpatsvara kāpums par 0.4 procentpunktiem salīdzinājumā ar 2012.gadu ir skaidrojams ar otro un trešo bērnu skaita pieaugumu. No kopējā otro un trešo bērnu skaita attiecīgi 62.6% un 64.6% piedzima ģimenē, kurā ir reģistrēta laulība. Jāatzīmē, ka lielākā daļa pirmo bērnu dzimuši ārpus laulības – 2013. gadā tie bija 53.0%, un vairāk ārpus laulības bērnu piedzima sievietēm vecumā līdz 26 gadiem (kad visbiežāk dzimst pirmais bērns).

Tā kā no visiem jaundzimušajiem 2013.gadā 9.2 tūkst. jeb 44.6% jaundzimušo dzimuši ārpus laulības, tad šo bērnu tiesības patlaban aizsargā tikai vecāku savstarpējā palaušanās vienam uz otru un/vai tiesas ceļā panākama vecāku pienākumu izpilde. Ņemot vērā, ka reģistrētā laulībā dzimušo bērnu skaits pretstatā gaidītajam nav palielinājies, attiecīgi nav samazinājies arī to jaundzimušo īpatsvars, kuri dzimšanas reģistrā ierakstīti ar paternitātes atzīšanu (2009.gadā – 38.3%, bet 2013.gadā – 40.0% jaundzimušo). Tomēr kā pozitīva tendence jāuzsver, ka samazinās to bērnu skaits, kuriem, reģistrējot dzimšanu, nav noteikta paternitāte, proti, 2009.gadā paternitāte nebija noteikta 6.9% jaundzimušo, 2010.gadā – 7.0%, 2011.gadā – 7.0%, 2012.gadā – 5.3%, bet 2013.gadā – 4.6%.

Politikas rezultāts	Rezultatīvais rādītājs	2009.gads izpilde	2014.gads plāns ³	2013.gads izpilde
1. Palielinājies noslēgto	Noslēgto laulību skaits uz 1000	4.6 ⁴	5.9	5.7

¹ Latvijas Republikas Civillikuma 84.pants.

² Ģimenes valsts politikas pamatnostādnes 2011.-2017.gadam.

³ Atbilstoši Ģimenes valsts politikas pamatnostādņēm 2011.-2017.gadam.

Informatīvais ziņojums „Ģimenes valsts politikas pamatnostādņu 2011. – 2017.gadam īstenošanas vidusposma (2012.-2014.gadā) novērtējums”

laulību skaits	iedzīvotājiem			
2. Palielinājies reģistrētā laulībā dzimušo bērnu skaits	Reģistrētā laulībā dzimušo bērnu īpatsvars, %	56.5	57.0	55.4
3. Samazinājies bērnu skaits, kuriem nav noteikta paternitāte	Jaundzimušo, kuri dzimšanas reģistrā ierakstīti bez tēva, īpatsvars, %	6.9 ⁵	6.3	4.6
	Jaundzimušo, kuri dzimšanas reģistrā ierakstīti ar paternitātes atzīšanu, īpatsvars, % ⁶	38.3	35.4	40.0 (par 2014.g.)

Jāatzīmē, ka demogrāfijas statistikas dati liecina, ka Eiropā pēdējās desmitgadēs arvien samazinās laulību skaits, savukārt šķiršanās skaits palielinās, kā rezultātā arvien vairāk bērnu dzimst ārpus laulības. Proti, ES-28 vidējais laulību skaits uz 1000 iedzīvotājiem 1970.gadā bija 7.9, bet 2008.gadā – 4.8, savukārt šķiršanos skaits uz 1000 iedzīvotājiem no 1.0 1970.gadā ir divkārtšojies 2010.gadā (2.0)⁷. 2012.gadā lielāks laulību skaits uz 1000 iedzīvotājiem nekā Latvijā (5.5) bija tikai Lietuvā (6.9), Maltā (6.7) un Kiprā (6.7). Savukārt viszemākais laulību skaits 2012.gadā bija Bulgārijā (2.9 laulības uz 1000 iedzīvotājiem), Portugālē (3.3), Slovēnijā (3.4) un Luksemburgā (3.4). Ja 2000.gadā vidēji ES-28 ārpus laulības piedzima 27.3% bērnu, tad 2011.gadā - 39.3% bērnu. 2012.gadā lielāks nekā Latvijā (45.0%) ārpus laulības dzimušo bērnu īpatsvars bija Igaunijā (58.4%), Slovēnijā (57.6%), Bulgārijā (57.4%), Zviedrijā (54.5%), Beļģijā (52.3%), Dānijā (50.6%), Francijā (55.8%), Islandē (66.9%), Nīderlandē (46.6%), Portugālē (45.6%), Lielbritānijā (47.6%) un Norvēģijā (54.9%). Zemākais ārpus laulības dzimušo bērnu īpatsvars ES 2012.gadā bija Grieķijā (7.6%), Horvātijā (15.4%), Kiprā (18.6%).

Valsts kancelejas projekta „Atbalsts strukturālo reformu ieviešanai valsts pārvaldē” ietvaros 2013.gadā veiktais pētījums „Tautas ataudzi ietekmējošo faktoru izpētes veikšana”⁸ (turpmāk - Pētījums par tautas ataudzi ietekmējošiem faktoriem) apliecina tendenci, ka ģimenēs, kur vecāki neatrodas laulībā, otrie un nākamie bērni dzimst daudz retāk. Neskatoties uz to, ka dzimstība ārpus laulības kopumā pieaug, ir vērojama cieša sakarība starp bērnu skaitu ģimenēs un to, vai vecāku attiecības ir reģistrētas. Patlaban laulības drīzāk saistāmas ar otrā bērna ienākšanu ģimenē – proti, situācijās, kad attiecības netiek uztvertas kā pietiekami stabilas, partneri nav apmierināti ar situāciju, kāda izveidojusies pirmā bērna aprūpē, otrā bērna un arī laulību vienkārši nav. Un otrādi, ja tās tiek prognozētas kā stabilas ilgtermiņā, tiek noslēgta laulība, un ģimenē parādās otrais bērns. Šo pieņēmumu apstiprina arī pētījuma ietvaros veiktās aptaujas dati, ka laulība 25-44 gadus veciem respondentiem veicina otrā bērna piedzimšanu, kamēr neregistrētās partnerattiecībās dominē viena bērna ģimenes modelis⁹.

Lai apzinātu un izprastu iemeslus lielajam neregistrēto laulību skaitam un vērtētu, kādi varētu būt risinājumi, lai cilvēki reģistrētu laulību, 2015.gadā Pārresoru koordinācijas centrs plāno veikt pētījumu par ierobežojumiem neregistrētā kopdzīvē dzīvojošiem partneriem¹⁰.

⁴ Rādītājs precizēts atbilstoši CSP datiem 2015.gada janvārī. Atbilstoši Ģimenes valsts politikas pamatnostādņem 2011.-2017.gadam rādītājs bija plānots 4.4.

⁵ Rādītājs precizēts atbilstoši CSP sniegtajai informācijai 2015.gada janvārī. Atbilstoši Ģimenes valsts politikas pamatnostādņem 2011.-2017.gadam rādītājs bija plānots 7.0.

⁶ CSP datu bāzē nav ierakstu skaits par paternitātes atzīšanu. Rādītājs aprēķināts, izmantojot Tieslietu ministrijas Dzimtsarakstu departamenta sniegto informāciju, attiecinot sastādīto dzimšanas reģistra ierakstu, kuros tēvs ierakstīts, pamatojoties uz paternitātes atzīšanas iesniegumu, skaitu pret visu konkrētajā gadā sastādīto dzimšanas reģistra ierakstu skaitu. Līdz ar to precizēts rādītājs par 2009.gadu. Atbilstoši Ģimenes valsts politikas pamatnostādņem 2011.-2017.gadam rādītājs bija plānots 36.5.

⁷ http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Marriage_and_divorce_statistics

⁸ http://www.pkc.gov.lv/images/Tautas_ataudzi_ietekmejosie_faktori.pdf.

⁹ http://www.pkc.gov.lv/images/Tautas_ataudzi_ietekmejosie_faktori.pdf, 63.lp.

¹⁰ 17.03.2015. izsludināts iepirkums pētījumam „Par laulības neregistrēšanas problemātiku”; plānotās izmaksas 16 500 EUR, neieskaitot PVN.

Informatīvais ziņojums „Ģimenes valsts politikas pamatnostādņu 2011. – 2017.gadam īstenošanas vidusposma (2012.-2014.gadā) novērtējums”

2. Ģimenes dzīves plānošana un bērna ienākšana ģimenē

Apakšmērķi:

- palielināt materiālo atbalstu ekonomiski aktīvām ģimenēm;
- mazināt reproduktīvās veselības riskus;
- veicināt adopciju.

Dzimstība ļoti cieši saistās ar objektīviem valsts ekonomiskās situācijas raksturlielumiem, tāpat arī ar citiem iedzīvotāju uzvedības un praktiskās rīcības rādītājiem. 2014.gada sākumā Latvijā dzīvoja 2 miljoni 1468 iedzīvotāju jeb par 22.4 tūkstošiem mazāk nekā pirms gada. Iedzīvotāju skaits samazinās gan dabiskā pieauguma (mirušo skaita pārsvars pār dzimušo skaitu), gan migrācijas dēļ. 2013.gadā Latvijā piedzima 20.6 tūkstoši, bet nomira 28.7 tūkstoši cilvēku. Lai gan kopumā emigrējušo skaits valstī kopš 2010.gada samazinās (emigrēja 39.7 tūkst., no tiem vecumā no 20-39 gadiem bija 57.0%), tomēr arī 2013.gadā vairāk kā puse no emigrējušajiem jeb 54.7% bija vecumā no 20-39 gadiem (pavisam 2013.gadā emigrēja 22.6 tūkst. cilvēku).

Dzimstības pieaugums Latvijā vērojams jau trešo gadu pēc kārtas, proti, 2009.gadā piedzima 22 044 bērni, 2010.gadā – 19 781, 2011.gadā – 18 825, 2012.gadā – 19 897, bet 2013.gadā – 20 596 bērni. Dzimušo skaits uz 1000 iedzīvotājiem 2013. gadā bija 10.2 bērni salīdzinājumā ar 9.8 2012.gadā. Tomēr, salīdzinot ar t.s. *bēbīšu bumu* 1980.gadu vidū-beigās, kad Latvijā piedzima ap 42 000 bērnu gadā (augstākais punkts bija 1987.gadā – 42 135 bērni) jeb 16 bērni uz 1000 iedzīvotājiem, dzimstības rādītājs krietni vien atpaliek. Dzimstības pieaugumu ietekmēja lielāks sieviešu skaits vecuma grupā no 25 līdz 29 gadiem, savukārt atbilstoši pašreizējai sieviešu vecuma struktūrai sieviešu skaits reproduktīvajā vecumā nākotnē būtiski samazināsies, jo, sākot ar 1991.gadu, dzimstība valstī samazinājās. 2013.gadā jaundzimušā mātes vidējais vecums bija 29.6 gadi (2009.gadā – 28.7 gadi), bet, piedzimstot pirmajam bērnam – 26.9 gadi (2009.gadā – 26.0 gadi).

Palielinās otro un trešo bērnu īpatsvars jaundzimušo kopskaitā. Otro bērnu īpatsvars jaundzimušo kopskaitā 2013.gadā bija 37.2% (2009.gadā – 34.0%), sasniedzot apmēru, kāds bija 80.gadu vidū-beigās. Savukārt trešo bērnu īpatsvars jaundzimušo kopskaitā ir augstākais pēdējo 30 gadu laikā, proti, 2013.gadā trešo bērnu īpatsvars bija 12.0% (2009.gadā – 11.2%). Līdz ar to pēdējo 5 gadu laikā samazinājies pirmo bērnu īpatsvars ģimenē – no 49.8% 2009.gadā līdz 44.6% 2013.gadā.

Pozitīvi jāvērtē, ka ik gadu samazinās abortu, tai skaitā arī mākslīgo abortu skaits. Ja 2009.gadā mākslīgo abortu skaits bija 8 881, tad 2011.gadā – 7 089, bet 2013.gadā – 5 557. Attiecīgi samazinājies arī mākslīgo abortu skaits uz 1000 dzīvi dzimušajiem - 2009.gadā – 410, 2011.gadā – 384, bet 2013.gadā – 274¹¹.

Ņemot vērā tendencei bērnus radīt arvien lielākā vecumā, palielinās dažādu saslimšanu risks, kas savukārt palielina neauglības risku. Pēc Pasaules Veselības organizācijas datiem 10-15% pāru visā pasaulē ir neauglīgi¹². Lai nodrošinātu neauglības ārstēšanas pasākumu īstenošanu, Latvijā 2012.gada februārī tika uzsākta to personu apzināšana, kurām būtu nepieciešami veselības aprūpes pakalpojumi valsts atbalsta programmas neauglības ārstēšanai ietvaros. Minētās personas tika identificētas atbilstoši Veselības aprūpes pakalpojumu apmaksas norēķinu sistēmā „Vadības informācijas sistēma” ievadītajai

¹¹ Latvijas Veselības statistikas gadagrāmata 2013.

¹² Infertility: a tabulation of available data on prevalence of primary and secondary infertility. WHO, 1991 URL: http://whqlibdoc.who.int/hq/1991/WHO_MCH_91.9.pdf

Informatīvais ziņojums „Ģimenes valsts politikas pamatnostādņu 2011. – 2017.gadam īstenošanas vidusposma (2012.-2014.gadā) novērtējums”

informācijai. 2012.gada augustā tika apkopoti dati par pacientiem ar kādu no zemāk minētajām diagnozēm (pēc Starptautiskās statistiskās slimību un veselības problēmu klasifikācijas 10.redakcijas): N46 (Vīriešu neauglība), N97 (Sievietes neauglība), Z31 (Prokreatīvi pasākumi), kuri ir saņēmuši veselības aprūpes pakalpojumus no 2009.gada līdz 2012.gada jūlijam. Veselības aprūpes pakalpojumus ar atbilstošajām diagnozēm konkrētajā laika periodā saņēmuši 8 760 pacienti (tajā skaitā 8 232 sievietes un 528 vīrieši).

Līdz 2012.gadam Latvijā medicīniskā apaugļošana bija maksas pakalpojums – gadā vidēji tika veiktas 110 ārpusķermeņa apaugļošanas procedūras. Medicīniskās apaugļošanas procedūru apmaksā no valsts budžeta līdzekļiem Latvijā tika uzsākta no 2012.gada 1.septembra. Medicīniskā apaugļošana no valsts budžeta līdzekļiem tiek apmaksāta sievietēm līdz 37 gadu (ieskaitot) vecumam, un no valsts budžeta līdzekļiem tiek nodrošināti arī neauglības diagnostiskie izmeklējumi un zāļu kompensācija neauglības ārstēšanai¹³.

Saskaņā ar „Mātes un bērna veselības uzlabošanas plānā 2012.-2014.gadam” noteikto 2012.gadā no valsts budžeta līdzekļiem apmaksāja medicīniskās apaugļošanas procedūras 50 pāriem (pacientiem), 2013.gadā – 275 pacientiem, 2014.gadā – 660 pacientiem¹⁴. Atbilstoši Nacionālā veselības dienesta informācijai laika posmā no 2012.gada 1.septembra līdz 2014.gada 30.septembrim 790 sievietēm ir veiktas 924 valsts apmaksātas medicīniskās apaugļošanas procedūras (685 sievietēm ir veikta 1 medicīniskās apaugļošanas procedūra, 80 sievietēm ir veiktas 2 medicīniskās apaugļošanas procedūras, 21 sievietei ir veiktas 3 šādas procedūras un 4 sievietēm – 4 procedūras).

Kopumā ārpusķermeņa apaugļošanas rezultātā 2010.gadā dzīvi piedzima 155 bērni, 2011.gadā – 128 bērni, 2012.gadā – 196 bērni, bet 2013.gadā – 233 bērni (dati par bērnu skaitu, kas dzimuši valsts apmaksātas ārpusķermeņa apaugļošanas rezultātā, atsevišķi nav pieejami)¹⁵. Pieprasījums minētajam pakalpojumam ir lielāks nekā piešķirtais finansējums, tādēļ veidojas pacientu gaidīšanas rindas. Saskaņā ar ārstniecības iestāžu, kas sniedz valsts apmaksātus medicīniskās apaugļošanas pakalpojumus, sniegtajiem datiem 2014.gada beigās rindā uz valsts apmaksātu neauglības ārstēšanu reproduktīvās medicīnas centrā „Embrions” gaidīja 559 personas, SIA „VASU” 226 personas, SIA „AVA clinic” – 227 personas, SIA „iVF Riga” – 117 personas, klīnikā EGV – 676 personas¹⁶ (jāatzīmē, ka pacients var būt gaidīšanas rindā arī vairākās ārstniecības iestādēs).

Saskaņā ar „Mātes un bērna veselības uzlabošanas plānu 2012.– 2014.gadam”¹⁷ ir paredzēta neauglības reģistra un centralizētas spermās datu bankas izveide. Kopš 2012.gada februāra Nacionālais veselības dienests nodrošina neauglīgu personu, kurām nepieciešama valsts atbalsta programma neauglības ārstēšanai, uzskaiti un tām veikto manipulāciju uzskaiti. Ņemot vērā, ka nepieciešams nodrošināt vienotas medicīniskās apaugļošanas gaidīšanas rindas izveidi, Nacionālais veselības dienests ierosināja vienotu spermās datu uzskaiti un vienotas medicīniskās apaugļošanas gaidīšanas rindas izveidi apvienot vienā vienotā sistēmā. Pašlaik šie procesi ir analīzes stadijā – tiek vērtēts, kādas izmaiņas ir nepieciešamas veikt normatīvos aktos, tiek analizētas nepieciešamās izmaiņas informācijas sistēmās, vienlaicīgi ievērojot fizisko personu datu aizsardzību, Seksuālās un reproduktīvās veselības likuma prasības, kā arī, lai aizsargātu katra pakalpojuma sniedzēja intereses un vajadzības, bet nodrošinātu nepieciešamās statistikas datu iegūšanu un normatīvo aktu ievērošanu.

¹³ Ministru kabineta 2013.gada 17.decembra noteikumi Nr.1529 „Veselības aprūpes organizēšanas un finansēšanas kārtība”.

¹⁴ Informatīvais ziņojums „Sabiedrības veselības pamatnostādņu 2011.-2017.gadam īstenošanas vidusposma (2011.-2013.gadā) novērtējums.

¹⁵ Slimību profilakses un kontroles centra dati.

¹⁶ Nacionālā veselības dienesta dati (uz 30.10.2014.).

¹⁷ 7.punkta 2.1. uzdevums.

Informatīvais ziņojums „Ģimenes valsts politikas pamatnostādņu 2011. – 2017.gadam īstenošanas vidusposma (2012.-2014.gadā) novērtējums”

Vecāku pabalsta saņēmēju skaits laikā no 2009.gada līdz 2013.gadam ir samazinājies par 5.1 tūkst. saņēmēju jeb vidēji par 1.3 tūkst. saņēmēju ik gadu. Galvenie iemesli ir dzimstības līmeņa samazināšanās, ko savukārt ietekmēja arī ekonomiskā krīze valstī, un izmaiņas vecāku pabalsta izmaksas nosacījumos. Proti, līdz 2009.gada 30.jūnijam vecāku pabalsts 100% apmērā tika izmaksāts arī vecākiem, kuri turpināja strādāt un neatradās bērna kopšanas atvaļinājumā. Savukārt laikposmā no 2009.gada 1.jūlija līdz 2010.gada 2.maijam strādājošiem vecākiem vecāku pabalstu izmaksāja 50% apmērā, t.i., par bērniem, kuri dzimuši līdz 2010.gada 2.maijam vienam no vecākiem, kas bērna kopšanas laikā vienlaikus strādāja, vecāku pabalstu izmaksāja 50 % apmērā no piešķirtā pabalsta apmēra. Par bērniem, kuri dzimuši, sākot ar 2010.gada 3.maiju, vecāku pabalstu saskaņā ar likumu „Par maternitātes un slimības apdrošināšanu” līdz 2014.gada 30.septembrim piešķirta tikai tiem vecākiem, kuri atradās bērna kopšanas atvaļinājumā (respektīvi, nestrādāja) vai neguva ienākumus kā pašnodarbinātie. Tā kā no 2014.gada 1.oktobra vecāku pabalstu pabalsta saņēmējam, kurš ir nodarbināts bērna kopšanas laikā, bet neatrodas bērna kopšanas atvaļinājumā vai bērna kopšanas laikā gūst ienākumus kā pašnodarbinātais, izmaksā 30% apmērā no piešķirtā pabalsta apmēra, sagaidāms, ka vecāku pabalsta saņēmēju skaits turpmāk pieaugs, jo, pirmkārt, vecākam netiks izbeigta vecāku pabalsta izmaksa, ja vecāks atsāks strādāt, un, pieaugs tēvu skaits, kuri izvēlēsies saņemt vecāku pabalstu un strādāt (gadījumā, ja bērna māte nav nodarbināta un viņai nepienākas vecāku pabalsts). Lai gan izmaiņas ir spēkā tikai no 2014.gada 1.oktobra, vecāku pabalsta saņēmēju skaits 2014.gadā pieaudzis par 868 saņēmējiem salīdzinājumā ar iepriekšējo gadu un bija 12 537 personas (tāpat jāņem vērā arī dzimstības pieaugums).

Neraugoties uz vecāku pabalstu saņēmēju skaita samazināšanos, tomēr ir vērojama neliela dzimstības palielināšanās ekonomiski aktīvajās ģimenēs, proti, vecāku pabalstu saņēmēju īpatsvars dzimušo bērnu kopskaitā 2010.gadā bija 58.7%¹⁸, bet 2014.gadā – 60.9%¹⁹.

No 2015.gada 1.janvāra ir atcelti līdz šim noteiktie ierobežojumi slimības, maternitātes, paternitātes, vecāku un bezdarbnieku pabalstiem – neatkarīgi no piešķirtā pabalsta apmēra tos izmaksās atbilstoši cilvēku veiktajām sociālās apdrošināšanas iemaksām.

Lai atvieglotu ģimenēm ar bērniem iespēju nodrošināt pirmo iemaksu kredītam mājokļa iegādei vai būvniecībai, Ministru kabinets 2014.gada 5.augustā apstiprināja Ekonomikas ministrijas izstrādāto tiesisko regulējumu par valsts atbalsta programmu dzīvojamās telpas iegādei vai būvniecībai personām, kuru apgādībā ir nepilngadīgi bērni²⁰. Izstrādātie Ministru kabineta noteikumi paredz valsts palīdzības sniegšanu mājokļa iegādei ģimenēm ar bērniem valsts akciju sabiedrība „Latvijas Attīstības finanšu institūcija „Altum”” izsniegta un administrēta galvojuma veidā. Galvojuma būtība ir samazināt nepieciešamo naudas summu, ka jāsakrāj kredītņēmējam pirmajai iemaksai, kas noteikumu pieņemšanas brīdī bija 20 – 30% apmērā no mājokļa vērtības.

Noteikumi paredz, ka galvojuma apmērs ir atkarīgs no bērnu skaita ģimenē:

- 10% (maksimālais galvojuma apmērs – 10 tūkst. euro) - ģimenei ar vienu nepilngadīgu bērnu;
- 15% (līdz 15 tūkst. euro) – ģimenei ar diviem nepilngadīgiem bērniem;
- 20% (līdz 20 tūkst. euro) - ģimenei ar trim vai vairāk nepilngadīgiem bērniem.

Sagatavojot noteikumus, tika prognozēts, ka programmas ietvaros plānots piešķirt aptuveni 1 000 galvojumus par kopējo saistību apmēru līdz 6.314 milj. euro. Ar šobrīd programmas realizācijai piešķirto finansējumu 968 tūkst. euro apmērā ir iespējams piešķirt

¹⁸ Vecāku pabalstu saņēmēju skaits 2010.gadā (12 945) pret jaundzimušo skaitu 2009.gadā (22 044).

¹⁹ Vecāku pabalstu saņēmēju skaits 2014.gadā (12 537) pret jaundzimušo skaitu 2013.gadā (20 596).

²⁰ 2014.gada 5.augusta Ministru kabineta noteikumi Nr.443, „Noteikumi par valsts palīdzību dzīvojamās telpas iegādei vai būvniecībai”

Informatīvais ziņojums „Ģimenes valsts politikas pamatnostādņu 2011. – 2017.gadam īstenošanas vidusposma (2012.-2014.gadā) novērtējums”

aptuveni 600 galvojumus. Līdz 2015.gada marta sākumam „Altum” bija izsniegusi 27 galvojumus.

Viens no Pamatnostādnēs iekļautajiem rīcības virzieniem attiecas arī uz atbalsta nodrošināšanu bērniem ar invaliditāti. Nozīmīgākās aktivitātes, lai atbalstītu ģimenes, kuras aprūpē personas ar invaliditāti, ir plānotas saistībā ar ANO Konvencijas par personu ar invaliditāti tiesībām ratifikāciju (konvencija Latvijai saistoša no 2010.gada 31.marta). 2013.gadā tika apstiprinātas Pamatnostādnes minētās konvencijas ieviešanai, kā arī rīcības plāns minēto pamatnostādņu ieviešanai 2014.gadā, bet šobrīd notiek darbs pie rīcības plāna izstrādes 2015.-2017.gadam. Tā kā ANO konvencija ir īstenojama horizontāli (katra nozares ministrija ir atbildīga par savā nozarē īstenojamajiem pasākumiem), arī atbalsts bērniem ar invaliditāti jāplāno katrai iesaistītajai nozaru ministrijai (Labklājības ministrija ir atbildīga par Konvencijas īstenošanas koordinēšanu). Līdz ar to specifiski atbalsta pasākumi bērniem ar invaliditāti tiek plānoti Pamatnostādņu „Apvienoto Nāciju Organizācijas Konvencijas par personu ar invaliditāti tiesībām īstenošanas pamatnostādnes 2014.-2020.gadam” rīcības plānā 2015.-2017.gadam.

2014.gada 31.decembrī Labklājības ministrijas adopcijas reģistrā bija iekļautas ziņas par 1 319 bērniem, kas ir par 49 bērniem jeb par 3.6% mazāk nekā 2013.gada 31.decembrī. Adoptētāji 2015.gadā jāmeklē 820 bērniem jeb 62 % (par 2% mazāk nekā iepriekšējā gadā) no visiem bērniem, kas reģistrēti adopcijas reģistrā, jo 499 bērniem jeb 38% (par 2% vairāk salīdzinājumā ar iepriekšējo gadu) jau bija nodrošināta augšana ģimenē (bērni atradās pirmsadopcijas aprūpē vai bērnu radnieki bija izteikuši vēlmi uzņemties rūpes par bērnu) vai arī bērni nepiekrita adopcijai.

2014.gadā pavisam adoptēti 298 bērni jeb par 21.1% vairāk nekā 2009.gadā, tai skaitā Latvijā adoptēti 120 bērni (2009.gadā – 105), bet uz ārvalstīm adoptēti 178 bērni²¹ (2009.gadā – 141). Pamazām pieaug Latvijā adoptēto bērnu skaits: 2009.gadā Latvijā adoptēti 105 bērni, 2010.gadā – 99 bērni, 2011.gadā – 128 bērni, 2012.gadā – 110 bērni, 2013.gadā – 112 bērni, bet 2014.gadā – 122 bērni. Adoptēto bērnu uz ārvalstīm skaita pieaugums skaidrojams ar to, ka pieaug to ārvalstu adoptētāju skaits, kas vēlas adoptēt lielāka vecuma bērnus, kā arī vairākus vienas ģimenes bērnus (2014.gadā ārvalstu adoptētāju skaits - 110 adoptētāji - faktiski palika 2013.gada līmenī, kad 108 ārvalstu adoptētāji adoptēja 131 bērnu). 2014.gadā 16 ārvalstu adoptētājģimenes adoptēja vienlaicīgi 3 bērnus, 1 ģimene adoptēja vienlaicīgi 4 bērnus, 2 ģimenes adoptēja vienlaicīgi 5 bērnus, un 1 ģimene adoptēja vienlaicīgi 6 bērnus.

2014.gadā no visiem uz ārvalstīm adoptētiem bērniem 5.6% bija vecumā līdz 3 gadiem (10 bērni), 26.4% (47 bērni) bija vecumā no 3-7 gadiem, 23.0% (41 bērns) bija vecumā no 7-10 gadiem, bet 44.0% (80 bērni) bija vecumā no 10-18 gadiem. Ārvalstu adoptētāji bērniem līdz 3 gadu vecumam jāmeklē, ja bērnam ir noteikta invaliditāte vai adoptējamam bērnam ir skolas vecuma brāļi/māsas (2009.gadā 31.decembrī adopcijas reģistrā bija 16 bērni, kuriem noteikta invaliditāte vai ir skolas vecuma brāļi/māsas, savukārt 2014.gadā - 19 bērni). No adopcijas reģistrā iekļautā 631 bērna, kurus var adoptēt uz ārvalstīm, 53% jeb 334 bērniem ir smagas veselības problēmas (invaliditāte, autisms, Dauna sindroms, garīga atpalcība, kustību traucējumi u.c.), pie kam no 77 bērniem vecumā līdz 6 gadiem smagas veselības problēmas ir 48 bērniem (62%).

2014.gadā no visiem Latvijā adoptētiem bērniem 41.0% bija vecumā līdz 3 gadiem (50 bērni), 43.4% (53 bērni) bija vecumā no 3-7 gadiem, 6.6% (8 bērni) bija vecumā no 7-10 gadiem, bet 9% (11 bērni) bija vecumā no 10-18 gadiem.

²¹ Atbilstoši Ministru kabineta 2003.gada 11.marta noteikumu Nr.111 "Adopcijas kārtība" 40.punktam- bērna adopcija uz ārvalstīm pieļaujama, ja Latvijā nav iespējams nodrošināt bērna audzināšanu un aprūpi ģimenē un bāriņtiesa, ar kuras lēmumu bērns ievietots audzināšanas iestādē, par to pieņēmusi attiecīgu lēmumu. Par lēmumu bāriņtiesa nekavējoties informē Labklājības ministriju.
Informatīvais ziņojums „Ģimenes valsts politikas pamatnostādņu 2011. – 2017.gadam īstenošanas vidusposma (2012.-2014.gadā) novērtējums”

Ja 2009.gadā adopcijas reģistrā bija ziņas par 25 Latvijas adoptētājiem, kas izteica vēlmi adoptēt bērnu līdz 6 gadu vecumam, tad 2014.gadā adopcijas reģistrā bija ziņas par 119 Latvijas adoptētājiem, kas izteikuši vēlmi adoptēt bērnu līdz 7 gadu vecumam. Tādējādi joprojām Latvijā ir nepietiekošs to adoptētāju skaits, kas būtu gatavi adoptēt skolas vecuma bērnu, kā rezultātā lielāka vecuma bērniem, kā arī vairākiem vienas ģimenes bērniem tiek meklēti adoptētāji ārvalstīs. Jāatzīmē, ka Latvijas adoptētāji galvenokārt izvēlas adoptēt vienu bērnu līdz 3 gadu vecumam bez ievērojamiem veselības traucējumiem, lielākoties meitenes, tā, piemēram, 2009.gadā bērnu līdz 3 gadu vecumam izteica vēlmi adoptēt 18 adoptētāji, savukārt 2014.gadā - jau 85 adoptētājģimenes. Savukārt no visiem bērniem, kuriem ir jāmeklē adoptētāji, lielākais īpatsvars ir vēlākā vecumā. Līdz ar to 2014.gadā Latvijas adoptētāji, kas vēlējās adoptēt bērnu vecumā līdz 3 gadiem, informāciju par bērnu gaidīja vidēji vienu gadu. Savukārt, ja adoptētāji izvirzīja specifiskas prasības, kādam ir jābūt adoptējamam bērnam (piemēram, konkrētu dzimuma, tautības, praktiski veselam), gaidīšanas laiks bija 1-2 gadi. Tā kā Latvijas adoptētāji reti izvēlas adoptēt vienlaikus vairākus bērnus (2014.gadā vienlaikus divus bērnus adoptēja 13 Latvijas adoptētāji (2013.gadā – 11), bet 3 bērnus vienlaikus adoptēja viena adoptētāju ģimene (2013.gadā neviena ģimene neizvēlējās vienlaikus adoptēt 3 bērnus), tas ir nepietiekami, jo lielākajai daļai adoptējamo bērnu ir brāļi un māsas. Nedz 2009.gadā, nedz 2014.gadā neviena Latvijas adoptētāju ģimene nav izteikusi vēlmi adoptēt bērnu vecumā no 10-18 gadiem.

Ievērojot to, ka adopcija bāreņiem un bez vecāku gādības palikušajiem bērniem nodrošina iespēju iegūt nepieciešamo ģimenisko vidi, kas ir pamats bērna pilnvērtīgai attīstībai ilgtermiņā, arī turpmāk ir nepieciešams atbalstīt adoptētājus un sekmēt adopciju skaita palielināšanos. Šim nolūkam nepieciešams realizēt koncepcijā „Par adopcijas un ārpusģimenes aprūpes sistēmu pilnveidošanu” paredzētos pasākumus (apstiprināta ar Ministru kabineta 09.03.2015. rīkojumu Nr.144).

Politikas rezultāts	Rezultatīvais rādītājs	2009.gads izpilde	2014.gads plāns ²²	2013.gads izpilde
1. Palielinājusies dzimstība	Jaundzimušo skaits uz 1000 iedzīvotājiem	10.3 ²³	10.2	10.2
	Ārpusķermeņa apaugļošanas rezultātā dzimušo bērnu skaits	212	212	233
2. Palielinājusies dzimstība ekonomiski aktīvajās ģimenēs	Vecāku pabalsta saņēmēju skaits (vidēji gadā)	16 803	17 500	12 537 (par 2014.g.)
3. Samazinājies abortu skaits	Mākslīgo abortu uz 1000 jaundzimušajiem skaits	410	390	274
4. Palielinājies atbalsts ģimenēm ar bērniem mājokļu iegādei	Latvijas Hipotēku un zemes bankas ģimenēm ar bērniem hipotekāro kredītu saņemšanai mājokļa iegādei vai būvniecībai piešķirto galvojumu skaits	Nav	75 ²⁴	Nav
	Noslēgto ilgtermiņa īres līgumu skaits	Nav	Nav	Nav
5. Palielinājusies adopcija	Adoptētāju skaits	106	146	182 (par 2014.g.)
	Adoptēto bērnu Latvijā īpatsvars, %	7.8	10.0	9.1 (par 2014.g.)

²² Atbilstoši Ģimenes valsts politikas pamatnostādņem 2011.-2017.gadam.

²³ Rādītājs precizēts atbilstoši CSP datiem 2015.gada janvārī. Atbilstoši Ģimenes valsts politikas pamatnostādņem 2011.-2017.gadam rādītājs bija plānots 9.6.

²⁴ Galvojumi 2014.gadā netika piešķirti. 2015.-2017.gadā plānots piešķirt 1 000 galvojumus.

Informatīvais ziņojums „Ģimenes valsts politikas pamatnostādņu 2011. – 2017.gadam īstenošanas vidusposma (2012.-2014.gadā) novērtējums”

	Adoptēto bērnu uz ārvalstīm īpatsvars, %	10.6	9.5	13.5 (par 2014.g.)
--	---	------	-----	-----------------------

Latvijas Nacionālajā attīstības plānā 2014.-2020.gadam paredzēts, ka, ieviešot kompleksa atbalsta sistēmu ģimenēm, panākt, ka katru gadu dzimst vairāk bērnu nekā iepriekšējā gadā, un ideālajā variantā 2020.gadā sasniedzot 28 (24) tūkst. jaundzimušo gadā²⁵.

2008.gada pētījuma „Demogrāfija un ģimenes stāvoklis Latvijā”²⁶ rezultāti rādīja, ka materiālais stāvoklis varētu iespaidot dzimstību, taču tam nav izšķirošas nozīmes bērnu skaita plānošanā ģimenē un uzskatos par vēlamu ģimenes modeli. Vienlaikus plašāka psiholoģiska un psihoterapeitiska palīdzība ģimenēm problēmsituāciju gadījumos, veicinot ģimeņu augstāku apmierinātību ar attiecībām, un cita veida atbalsts varētu sekmēt to, ka ģimenēs būs vairāk bērnu. Pētījuma dati parādīja, ka respondenti par vēlamu modeli lielākoties uzskata ģimeni ar 2 bērniem, vienlaikus plānoto bērnu skaits ir mazāks nekā vēlamais. Šīs atšķirības parāda disonansi starp reāliem plāniem un vēlamu situāciju, kas no realitātes atšķirtos (pēc respondentu teiktā) ar labu finansiālo stāvokli, labām bērnu uzraudzības iespējām un labām personīgajām attiecībām. Pētījumā 43% respondentu vēlētos 2 bērnus ģimenē, ja tiktu nodrošināti nepieciešamie materiālie apstākļi. Savukārt 23% respondentu norādīja, ka savā ģimenē pie nepieciešamā materiālā stāvokļa vēlētos 3 bērnus (vidēji vēlamu bērnu skaits – 2,07)²⁷.

Savukārt 2010.gada martā SKDS veiktajā aptaujā respondenti, atbildot uz jautājumu par vēlamu bērnu skaitu ģimenē pie nodrošinātajiem materiālajiem apstākļiem, norādīja daudz mazāku vēlamu bērnu skaitu – 1,68.²⁸ Tas nozīmē, ka tolaik esošā ekonomiskā krīze kalpoja par pastiprinošu katalizatoru ilgtermiņā nevēlamiem demogrāfijas procesiem, kā arī to, ka sabiedrība bērnu ienākšanu ģimenē vērtēja galvenokārt pēc materiāliem aspektiem, nevis pēc vēlmes radīt bērnus.

2013.gada Pētījumā par tautas ataudzi ietekmējošiem faktoriem norādīts, ka, plānojot grūtniecību vai lemjot par neplānotas grūtniecības turpināšanu, tiek izvērtēti dažādi faktori, kas, savstarpēji mijiedarbojoties, veido nosacījumus atbilstošai vai neatbilstošai situācijai bērna radīšanai. Intervijās visbiežāk minētie apstākļi, plānojot grūtniecību, ir ekonomiskā stabilitāte, partnerattiecību stabilitāte, pieejamais atbalsts no radniekiem un tuviniekiem, kā arī iepriekšējā dzemdību un grūtniecības pieredze²⁹. Valsts pabalsti drīzāk tiek uztverti kā atbalsts, kad bērns radīts, bet ne kā ietekmējošs faktors, kas tiek ņemts vērā, plānojot bērna radīšanu.

Šī pētījuma intervijas un aptaujas dati rāda, ka ģimeņu skatījumā lielākā ietekme uz dzimstību ir diviem monetārajiem atbalstiem – maternitātes/paternitātes un bērna kopšanas pabalstam/vecāku pabalstam, kā arī vienreizējam bērna piedzimšanas pabalstam. Būtisks ir arī bērnu aprūpes nodrošinājums, kas ļauj sievietēm ātrāk iekļauties darba tirgū un līdz ar to mazina nabadzības riskus ģimenei³⁰. Tāpat pētījumā norādīts, ka, ja iedzīvotāju ienākuma nodokļa atvieglojumu par apgādībā esošām personām vēlas pielietot kā dzimstības kāpināšanas instrumentu, nepieciešams diferencēt atvieglojumus atkarībā no bērnu skaita vai bērnu secības un/vai kombinēt ar citiem atbalsta veidiem. Atslēgas vārds, runājot par grūtniecības plānošanu un eventuālo dzimstības pieaugumu, ir „stabilitāte”. Tomēr svarīgi

²⁵ Latvijas Nacionālais attīstības plāns 2014. – 2020.gadam, 41.lp.

²⁶ SKDS. Latvijas iedzīvotāju aptauja „Demogrāfija un ģimenes stāvoklis Latvijā”. Rīga, 2008.gada jūlijs.
http://www.bm.gov.lv/lat/informacija_jums/petijumi/?doc=11023.

²⁷ Ģimenes valsts politikas pamatnostādnes 2011.-2017.gadam.

²⁸ <http://www.diena.lv/lat/politics/hot/latvija-cilveki-velas-tikai-1-69-bernus-rosina-domat-par-otra-berna-atbalsta-politiku>; http://scenariji.lv/article/petijums-dzimst-par-maz_3/

²⁹ http://www.pkc.gov.lv/images/Tautas_ataudzi_ietekmejosie_faktori.pdf; 100.lp.

apzināties arī to, ka pieredze ar pirmo bērnu kalpo kā etalons, izvērtējot iespēju radīt nākamus bērnus, līdz ar to ir ļoti būtiski, lai pieredze ar pirmā bērna radīšanu un aprūpi būtu pozitīva. Ņemot vērā grūtniecības un dzemdību pieredzes lielo ietekmi uz nākamo bērnu plānošanu, jāpārskata valsts apmaksātais pakalpojuma apjoms, lielāku uzvaru liekot uz vecāku sagatavošanu dzemdībām un personāla apmācību, kā arī no valsts puses nodrošinot daudz vairāk uz klientu vērstus dzemdniecības pakalpojumus vai arī izdevumu segšanu, izvēloties dzemdēt privātās veselības aprūpes iestādēs³¹.

Satversmes tiesā 2014.gadā tika skatīts Tiesībsarga biroja pieteikums par lietas ierosināšanu attiecībā uz nepieciešamību noteikt, ka arī plānotas ārpusstacionāra dzemdības (mājdzemdības) ir apmaksājamas no valsts budžeta līdzekļiem. 2015.gada 12.februārī Satversmes tiesa pieņēma spriedumu³² un atzina apstrīdētās normas par atbilstošām Satversmes 91.panta pirmajam teikumam, norādot, ka valsts ir nodrošinājusi bezmaksas dzemdīpalīdzības pakalpojuma esamību un pieejamību un tai nav pienākuma garantēt šo pakalpojumu kādā citā personai vēlamā vietā un veidā ārpus valsts apmaksāto veselības aprūpes pakalpojumu sistēmas. Vienlaikus Satversmes tiesa norādīja, ka valsts savu ekonomisko iespēju robežās var izvēlēties paplašināt tās apmaksāto veselības aprūpes pakalpojumu klāstu, tostarp seksuālās un reproduktīvās veselības aprūpes jomā.

Lai uzlabotu mātes un bērna veselību (tai skaitā samazināt perinatālo mirstību un mātes mirstību), nodrošinot plānotu, saskaņotu un koordinētu pasākumu veikšanu, tika izstrādāts un apstiprināts „Mātes un bērna veselības uzlabošanas plāns 2012.-2014.gadam”, kura pasākumi ir vērsti uz to, lai mātes un bērna veselības aprūpe būtu savlaicīga, kvalitatīva un profesionāla, savukārt nepieciešamie veselības aprūpes pakalpojumi būtu viegli pieejami. Tai skaitā, lai uzlabotu un paplašinātu veselības aprūpes pakalpojumus un to pieejamību grūtniecēm un dzemdētājām, ir ieviesti papildu izmeklējumi grūtniecēm un precizēta riska grupas grūtnieču izmeklēšanas kārtība, tai skaitā iekļaujot papildu ultrasonogrāfijas u.c. diagnostiskos izmeklējumus, tādējādi uzlabojot iedzimto anomāliju diagnostiku³³. Tiek īstenots princips „nauda seko grūtniecei”, valsts finansētajā grūtnieču aprūpē iesaistot privāti praktizējošus ginekologus un citus speciālistus.

No 2012.gada 1.septembra tiek nodrošināta recepšu zāļu iegādes izdevumu kompensācija (izveidots M saraksts, kas ir papildus esošajiem zāļu sarakstiem kompensācijas sistēmā). No 2014.gada bērniem līdz 18 gadiem zāles un medicīniskās ierīces no Kompensējamo zāļu saraksta tiek apmaksātas 100% apmērā. Līdzvērtīgas efektivitātes zāļu grupās 100% tiks apmaksātas lētākās līdzvērtīgas efektivitātes zāles (100% lētāko zāļu kompensācija bērniem neattiecas uz M sarakstā iekļautajām zālēm). Papildus no 2015.gada 1.janvāra uzsākta bērnu vakcinācija pret rotavīrusu.

Attiecībā uz dzimstības veicināšanu pētījumā par tautas ataudzi ietekmējošiem faktoriem norādīts, ka, lai gan dzimstības kritums un nepietiekama ataudze tiek uzskatīta par valstisku problēmu, tomēr trūkst konsekventu politisku soļu risinājumam, kā arī nav konsekventas politikas, kas stimulētu otrā, trešā un nākamo bērnu dzimšanu³⁴. Tomēr jāatzīmē, ka pēdējo pāris gadu laikā ir būtiski uzlabots atbalsts ģimenēm atkarībā no bērnu skaita ģimenē. No 2015.gada 1.janvāra ir atsākta valsts atbalsta diferencēšana atkarībā no bērnu skaita ģimenē, proti, ģimenes valsts pabalsta apmērs par pirmo bērnu ir 11.38 euro

³¹ http://www.pkc.gov.lv/images/Tautas_ataudzi_ietekmejosie_faktori.pdf; 102.lp.

³² Satversmes tiesas 2015.gada 12.februāra spriedums lietā Nr.2014-08-03 „Par Ministru kabineta 2013.gada 17.decembra noteikumu Nr.1529 „Veselības aprūpes organizēšanas un finansēšanas kārtība” 16.pielikuma „Veselības aprūpes pakalpojumu tarifi par profilakses, diagnostikas, ārstēšanas un rehabilitācijas pakalpojumiem” 555.punktu, ciktāl tas neparedz tarifu par plānotajām ārpusstacionāra dzemdībām, atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 91.panta pirmajam teikumam”.

³³ Grozījumi Ministru kabineta 2006.gada 25.jūlija noteikumos Nr.611 „Dzemdību palīdzības nodrošināšanas kārtība”.

³⁴ http://www.pkc.gov.lv/images/Tautas_ataudzi_ietekmejosie_faktori.pdf, 42.lp.

Informatīvais ziņojums „Ģimenes valsts politikas pamatnostādņu 2011. – 2017.gadam īstenošanas vidusposma (2012.-2014.gadā) novērtējums”

mēnesī, par otro bērnu ģimenē pabalsts ir 22.76 euro jeb 2 reizes lielāks, par trešo bērnu un nākamajiem bērniem – 34.14 euro jeb 3 reizes lielāks nekā par pirmo bērnu ģimenē. Tāpat atbalsts nodarbinātiem vecākiem tiek sniegts arī, palielinot iedzīvotāju ienākuma nodokļa atvieglojumu apmēru par apgādībā esošiem bērniem, proti, no 2014.gada 1.janvāra iedzīvotāju ienākuma nodokļa atvieglojumu apmērs ir noteikts 165 euro apmērā par katru apgādībā esošu personu (no 2013.gada 1.jūlija – 113.83 euro). Bez tam atbalstu daudz bērnu ģimenēm jeb ģimenēm, kuras aprūpē trīs vai vairāk bērnus līdz 18 gadu vecumam, sniedz gan valsts, gan pašvaldības, gan atsevišķas valsts kultūras iestādes (piemēram, Latvijas Dabas muzejs, Latvijas Leļļu teātris), gan arī privātie uzņēmumi. No valsts puses daudz bērnu ģimenēm tiek nodrošinātas nekustamā īpašuma nodokļa atlaides, transportlīdzekļa ekspluatācijas nodokļa atvieglojums, tiesības uz atbrīvojumu no civilstāvokļa aktu reģistrācijas valsts nodevas u.c. Pašvaldības, ievērojot sava budžeta iespējas, nosaka konkrētus atvieglojumus daudz bērnu ģimenēm savos saistošajos noteikumos, piemēram, braukšanas maksas atlaides sabiedriskajā transportā, atlaides maksai par bērnu ēdināšanu pirmskolas izglītības iestādēs u.c. Par nozīmīgu pasākumu gan informācijas pieejamības veicināšanai, gan daudz bērnu ģimeņu atbalsta sniegšanā var uzskatīt 2014.gadā iesākto valsts finansēto projektu „Goda ģimenes karte”, kā ietvaros daudz bērnu ģimenes var saņemt Latvijas Goda ģimenes apliecību “3 + Ģimenes karte”. Ar šo karti daudz bērnu ģimenes var saņemt dažādas praktiskas priekšrocības un atlaides ikdienas dzīvē.

Pētījumā par tautas ataudzi ietekmējošiem faktoriem secināts, ka būtiski atšķiras faktori, kurus izsver, domājot par pirmo bērnu, un tie, kuri ir svarīgi, plānojot nākamos bērnus. Pie pirmā bērna radīšanas pamatā tiek ņemta vērā stabilitāte attiecībās un darbā, kā arī pastāvīgie sievietes un viņas partnera finansiālie ienākumi, tāpat svarīgi kritēriji ir vecums, veselības stāvoklis un izpratne par dzīves cikla pareizu secību – mīlestība, laulības, bērns. Tomēr pirmā bērna plānošana ir hipotētiska situācijas izvērtēšana, kur topošie vecāki mēģina teorētiski saprast, cik viņi ir vai nav piemēroti bērna radīšanai. Plānojot otro un nākamos bērnus, šie faktori tiek papildināti ar reālo pieredzi un līdz ar to iepriekšējās grūtniecības, bērnu audzināšanas un aprūpes pieredze, kas bijusi patīkama vai negatīva, kā arī saņemtais atbalsts no tuviniekiem ir aspekti, kas tiek izvērtēti. Pirmā bērna piedzimšana ģimenē ir vērtējama kā savdabīga kritiskā robeža nākamo bērnu radīšanai. Savukārt ceturtnie un nākamie bērni tiek plānoti ievērojami retāk par pirmajiem trim. Tāpēc būtisks aspekts tautas ataudzes veicināšanai ir novērst aspektus, kas var mazināt vēlmi radīt nākamos bērnus. Tāpat pētījumā secināts, ka iemesls lielākam bērnu skaitam daudz bērnu ģimenēs nereti balstās no lielākās sabiedrības daļas atšķirīgā vērtību sistēmā, kurā bērni ir ģimenes lielākā vērtība³⁵.

Pēc Pārresoru koordinācijas centra novērtējuma viena no identificētajām problēmām tautas ataudzes nodrošināšanai, iespējams, ir salīdzinoši liels sieviešu skaits pēc 35 gadu vecuma, kurām nav bērni. Līdz ar to Pārresoru koordinācijas centra ieskatā nepieciešamas inovatīvas pieejas arī pirmā bērna dzimstības atbalstam pēc 35 gadu vecuma³⁶, jo šobrīd veselības speciālistu retorikā izskan termins "riskā grūtniecība", novērtējot šīs vecuma grupas grūtnieces, kas sievietēs rada trauksmi. Līdz ar to izvērtējamas iespējas sabiedriskās domas maiņai (advanced maternity age – progresīvās maternitātes vecums) informēt tiešo un potenciālo mērķgrupu ne tikai par ierobežojumiem/ riskiem, ko rada grūtniecība 35+, bet arī par šāda modeļa (pirmais bērns pēc 35 gadu vecuma) arvien lielāku izplatību sabiedrībā, par daudzveidīgajām iespējām samazināt riskus (veselīga un aktīva dzīvesveida nozīme, valsts atbalsts augļa agrīnu pārbaužu veikšanai), ieguvumiem sievietes veselībai.

Atbilstoši Latvijas Nacionālajam attīstības plānam 2014.-2020.gadam paredzēts pilnveidot nodokļu sistēmu, lai atbalstītu personu ar bērniem iesaisti darba tirgū, veicot tādas

³⁵ http://www.pkc.gov.lv/images/Tautas_ataudzi_ietekmejosie_faktori.pdf; 76.lp.

³⁶ Pārresoru koordinācijas centra 10.02.2015. prezentācija „Tautas ataudzes mērķi NAP2020 un to sasniegšanas gaita”.

Informatīvais ziņojums „Ģimenes valsts politikas pamatnostādņu 2011. – 2017.gadam īstenošanas vidusposma (2012.-2014.gadā) novērtējums”

pasākumus kā iedzīvotāju ienākuma nodokļa atvieglojumu par apgādībā esošu personu likmes paaugstināšana, paredzot to vismaz 50% apmērā no minimālās mēneša darba algas, neapliekamā minimuma paaugstināšana atkarībā no apgādājamo bērnu skaita un ienākumu līmeņa, attaisnoto izdevumu limita un satura pārskatīšana³⁷.

3. *Atbalsts vecāku pienākumu īstenošanai:*

Apakšmērķi:

- *dažādot darba un ģimenes dzīves saskaņošanas iespējas;*
- *mazināt šķēršļus preču, pakalpojumu un vides pieejamībai ģimenēm;*
- *mazināt apdraudējuma riskus bērna fiziskai un emocionālai integritātei.*

Slimību profilakses un kontroles centra dati norāda, ka 2013.gadā lielāko daļu traumu bērni guva mājās (62%), kam sekoja transporta zona (11%), izglītības iestādes (11%) un sporta zona (7%). Mājās gūtais bērnu (0-17) traumu gadījumu īpatsvars ir pieaudzis no 40% 2009.gadā līdz 62% 2013.gadā³⁸, kas, kā norādīts Sabiedrības veselības pamatnostādnes 2014.-2020.gadam, liecina, ka vecāku zināšanas par profilakses pasākumiem bērnu traumatisma mazināšanā ir nepietiekamas. Tomēr procentuālais pieaugums nebūt nenozīmē traumu gadījumu skaita pieaugumu arī absolūtos skaitļos. Piemēram, vērtējot reģistrēto mājās gūto traumu gadījumu skaitu bērniem absolūtos skaitļos, ir vērojams samazinājums no 1755 gadījumiem 2009.gadā līdz 1280 gadījumiem 2013.gadā. Tas skaidrojams ar to, ka samazinājies kopējais reģistrēto traumu gadījumu skaits, jo šobrīd samazinājies vieglāku traumu, kuru ārstēšanai nav nepieciešama tālāka stacionēšana, reģistrēšanas apjoms (piemēram, 2009.gadā no visiem reģistrētajiem bērnu traumu gadījumiem, tādi bija 46.4%, savukārt 2013.gadā – vien 3.1% gadījumi). Dinamikā salīdzinot gan īpatsvara rādītājus, gan arī absolūtos skaitļus, šīs izmaiņas jāņem vērā. Analizējot izmaiņas traumu gadījumu īpatsvarā pēc traumas gūšanas vietas, jāņem vērā, ka to var ietekmēt arī samazinājums kādā citā grupā, piemēram, samazinoties transporta negadījumiem, procentuāli pieaug citā vietā gūto traumu skaits.

Analizējot traumu gūšanas vietas pa vecuma grupām, redzams, ka mazi bērni (0 – 4 gadi) traumas biežāk guva mājās (2013.gadā - 86% jeb 432 gadījumi, 2009.gadā – 68% jeb 699 gadījumi) un transporta zonā (2013.gadā - 5% jeb 23 gadījumi, 2009.gadā – 6% jeb 56 gadījumi), pirmsskolas un sākumskolas bērni (5 – 9 gadi) tāpat biežāk traumējās mājās (65%), izglītības iestādēs (12%) un transporta zonā (10%), arī pusaudži (10 – 14 gadi) biežāk tomēr traumas guva mājās (48%), transporta zonā (13%), izglītības iestādēs (15%) un sporta zonā (12%), savukārt 15 – 17 gadīgo vidū biežāk traumas tika gūtas transporta zonā (18%), mājās (46%), izglītības iestādē (13%) un sporta zonā (10%)³⁹.

2013.gadā bērniem un pusaudžiem izplatītākās traumas bija lūzumi (30%), sasitumi, zilumi (16%), smadzeņu satricinājumi (21%) un vaļējas brūces (13%). Maziem bērniem (0-4 gadi) biežāk nekā citās vecuma grupās bija sastopami apdegumi un applaucējumi (2013.gadā - 20% no visiem traumu gadījumiem šajā vecuma grupā, 2009.gadā – 18%), savukārt pārējās vecuma grupās šādu traumu īpatsvars bija tikai 1 – 3%. Visbiežāk gūtās traumas maziem

³⁷ http://www.pkc.gov.lv/images/NAP2020%20dokumenti/20121220_NAP2020_apstiprinats_Saeima.pdf, 41.lp.

³⁸ Tomēr šos rādītājus nevar novērtēt viennozīmīgi. Lai iegūtu skaidrāku pamatojumu un izvērtējumu konkrēto datu izmaiņām, būtu nepieciešams veikt padziļinātāku reģistrēto datu izpēti par to, kas ir un būtu varējis ietekmēt reģistrētos datus. Piemēram, bez turpmāk tekstā minētajiem iemesliem datus var ietekmēt arī izmaiņas datu sniegšanā gadu no gada (piemēram, izmaiņas slimnīcu skaitā, kuras sniedz datus).

³⁹ SPKC, Ar noteiktām slimībām slimojošu pacientu reģistrs par pacientiem, kuriem bijušas traumas un ievainojumi.

Informatīvais ziņojums „Ģimenes valsts politikas pamatnostādņu 2011. – 2017.gadam īstenošanas vidusposma (2012.-2014.gadā) novērtējums”

bērniem (0-4gadi) bija sasitums/zilums (2013.gadā - 15%, 2009.gadā – 27%), vaļēja brūce (2013.gadā 14%, 2009.gadā – 21%), apdegums/applaucējums (2013.gadā – 20%, 2009.gadā – 18%), lūzumi (2013.gadā – 12%, 2009.gadā – 15%), smadzeņu satricinājums (2013.gadā – 19%, 2009.gadā – 11%). Maziem bērniem (0-4) samazinās gan absolūtajos skaitļos reģistrēto traumu skaits (2009.gadā – 1 036, 2013.gadā - 504), gan arī reģistrēto traumu īpatsvars kopējo bērnu skaitā (2009.gadā – 0.9%, 2013.gadā – 0.5%)⁴⁰.

2011.gadā Labklājības ministrija izstrādāja grozījumu projektu Bērnu tiesību aizsardzības likumā, ar kuru bija plānots noteikt, ka vecāku vai personas, kuras aprūpē bērns ir nodots, pienākums ir nodrošināt bērna no septiņu līdz trīspadsmit gadu vecumam uzraudzību, lai netiktu apdraudēta viņa dzīvība vai veselība. Projekts tika izstrādāts, ņemot vērā to, ka pienākums nodrošināt bērna, kurš jau ir sasniedzis septiņu gadu vecumu, uzraudzību, t.i., rūpēties par bērna paša drošību un trešās personas apdraudējuma novēršanu, likumā vecākiem vai personām, kuru aprūpē bērns ir nodots, nav noteikts. Tomēr ilgstošu diskusiju rezultātā Saeima nolēma nevirzīt šo priekšlikumu tālākai izskatīšanai.

Ievērojot nepietiekamās jauno vecāku zināšanas par bērna kopšanu un drošību, kā sekas ir augstais bērnu traumatisma līmenis mājās, būtiski ir turpināt darbu ar bērna drošību saistītiem jautājumiem. Sabiedrības veselības pamatnostādnes 2014.-2020.gadam paredz, ka nepieciešams turpināt jauno vecāku informēšanu par bērna drošības jautājumiem, kā arī veicināt efektīvāku ģimenes ārsta komandas iesaistīšanos jauno vecāku informēšanā par bērnu drošību, tai skaitā traumatisma profilaksi.

Saskaņā ar Pasaules Veselības organizācijas aprēķiniem 68% jeb vairāk nekā divi no trim traumatisma gadījumiem (tai skaitā ar letālām sekām) ir novēršami, bērnu vecumā šis novēršamo traumu īpatsvars ir pat lielāks⁴¹. Pasaules Veselības organizācija ir arī definējusi vairākas stratēģijas, kas palīdz novērst lielu traumatisma un vardarbības gadījumu skaitu. Ievērojamu traumu skaitu bērni iegūst tādēļ, ka vecākiem ir nepietiekamas prasmes zīdaiņus un mazus bērnus aprūpēt. Tādēļ traumu un vardarbības gadījumu skaita samazināšanai ir būtiska vecāku prasmju uzlabošana un agrīnu attiecību starp bērnu un vecāku (primāro aprūpētāju) stiprināšana.⁴² Pasaules Veselības organizācija ir izvērtējusi un secinājusi, kādas vecāku izglītošanas programmas darbojas efektīvi. Bērna agrīnajā vecumā tās ir ārstniecības personu mājas vizīšu programmas, kas var samazināt sliktas apiešanas ar bērniem gadījumus pat par 39%⁴³. Latvijā patronāža (medicīnas darbinieku mājas vizītes) būtu būtiska, jo bērni vecumā līdz 2 gadiem parasti vēl neapmeklē izglītības iestādi, bet sociālo dienestu redzeslokā ģimenes ar maziem bērniem nonāk tikai tad, ja vērsas pēc palīdzības vai arī sociālajā dienestā ir saņemtas ziņas par to, ka ģimenē netiek pietiekami nodrošināta bērna attīstība un audzināšana. Tādēļ ārstniecības personas visbiežāk ir tie speciālisti, kuri regulāri tiek ar bērniem šajā vecuma grupā un viņu ģimenēm. Ministru kabinets ir noteicis, ka ģimenes ārsts un medmāsa jaundzimušo pirmajā dzīves mēnesī piecas reizes apmeklē viņa dzīvesvietā, bet līdz 12 mēnešu vecumam – reaģē proaktīvi un nāk pie bērna uz mājām, ja bērns neierodas uz

⁴⁰ 2009.gadā vidējais bērnu skaits vecuma grupā 0-4 bija 111 353, 2013.gadā – 100183.

⁴¹ Sabiedrības veselības pamatnostādnes 2014.-2020.gadam, 50.lpp.

⁴² Global Status Report on violence Prevention 2014, http://www.who.int/violence_injury_prevention/violence/status_report/2014/en/; Preventing violence: Evaluating outcomes of parenting programs, http://apps.who.int/iris/bitstream/10665/85994/1/9789241505956_eng.pdf?ua=1; World Report on Child Injury Prevention, http://www.who.int/violence_injury_prevention/child/injury/world_report/en/

⁴³ Global Report on violence Prevention 2014, http://www.who.int/violence_injury_prevention/violence/status_report/2014/en/, 31.lpp.

⁴³ Nacionālā veselības dienesta dati.

Informatīvais ziņojums „Ģimenes valsts politikas pamatnostādņu 2011. – 2017.gadam īstenošanas vidusposma (2012.-2014.gadā) novērtējums”

plānoto vizīti⁴⁴. Praksē 2013.gadā pirmā vizīte mājās veikta 92.5% jaundzimušo, bet ģimenes ārsta vizīte veikta mājās mazāk kā pusei jaundzimušo⁴⁵.

Ekonomiskās krīzes dziļums un tās radīto negatīvo seku ietekme uz iedzīvotāju dzīves līmeni uzskatāmi atspoguļojas nabadzības un materiālās nenodrošinātības rādītājos, iezīmējot gan kopējās tendences, gan nabadzības riskam visvairāk pakļautās iedzīvotāju grupas. Nabadzības riska indekss mājsaimniecībām ar apgādībā esošiem bērniem 2013.gadā bija 20.4% (2009.gadā – 22.6%), kamēr vidēji šis rādītājs valstī sasniedza 21.2% (2009.gadā – 20.9%). Daudzbērnu ģimenēs (2 pieaugušie ar 3 un vairāk apgādībā esošiem bērniem) un nepilnajās ģimenēs (viens no vecākiem ar vismaz vienu apgādībā esošu bērnu) pēdējo gadu laikā ir vērojami vieni no augstākajiem nabadzības riskiem. 2013.gadā nabadzības riska indekss nepilnajās ģimenēs bija 41.1% (2009.gadā – 39.0%), bet daudzbērnu ģimenēs – 27.7% (2009.gadā – 37.6%). Tāpat Latvijā ir augstākais bērnu īpatsvars, kas dzīvo viena vecāka ģimenēs – 2011.gadā tie bija 23.3% (ES-27 vidēji – 13.6%)⁴⁶. Nabadzības rādītāju analīze pēc vecuma grupām apliecina, ka 2013.gadā nabadzības riskam visvairāk bija pakļauti pensijas vecuma cilvēki 65+ (27.6%) un bērni (24.3%). Savukārt bērnu nabadzības risks lielā mērā ir atkarīgs no vecāku ienākumiem. Kopš 2008.gada ienākumi visvairāk saruka jauniešiem un iedzīvotājiem vecumā no 45-64 gadiem, kas daļēji ietekmēja arī bērnu nabadzības pieaugumu. Bērnu nabadzību var skaidrot arī ar emigrācijas tendencēm - 2008.-2010.gada periodā no valsts emigrēja 102 tūkst. iedzīvotāju, nereti bērnus atstājot pie otra vecāka, vecvecākiem, citiem radniekiem vai paziņām.

Lai pēc bērna kopšanas atvaļinājuma vecāki varētu atgriezties darbā, būtiskas ir turpmākās bērnu aprūpes nodrošināšanas iespējas. Pētījumā par tautas ataudzi ietekmējošiem faktoriem norādīts, ka respondenti bērnam līdz 1,5 gadu vecumam par piemērotāku atzīst individuālu aprūpi un ka bez vecākiem šādu aprūpi vislabāk sniedz vecvecāki, bet, ja tas nav iespējams – aukle. Līdz ar to sievietes pēc bērnu radīšanas biežāk atgriežas darbā, bērnam sasniedzot viena līdz divu gadu vecumu. Tas ir atkarīgs no bērnudārza vai citu bērnu aprūpes pakalpojumu pieejamības (piemēram, lielākā daļa bērnudārzu grupiņas veido septembrī), kā arī darba devēja vēlmes, lai sieviete atgrieztos darbā⁴⁷.

Iepriekš veidotā politika valstī bija vērsta uz to, lai nodrošinātu pēc iespējas vairāk vietu pašvaldību finansētajās pirmsskolas izglītības iestādēs. Tomēr valstī īstenotā politika, tāpat kā atsevišķu pašvaldību iniciatīvu rezultātā izveidotie aukļu dienesti vai aukļu datu bāzes, piemēram, Liepājā un Ķekavā, nebija pietiekami efektīva, jo vairākas pašvaldības tomēr nespēja likvidēt rindas uz pašvaldību pirmsskolas izglītības iestādēm. Pēc Vides aizsardzības un reģionālās attīstības ministrijas apkopotās informācijas, 2012.gada septembrī bērnu skaits rindās uz pašvaldību pirmsskolas izglītības iestādēm bija 8 047 tūkst.

No 2013.gada 1.septembra ir ieviests bērnu uzraudzības sniedzēju pakalpojums (ar mērķi sekmēt pirmsskolas vecuma bērniem piedāvāto aprūpes un izglītības pakalpojumu daudzveidību), kā arī tiek izmaksāts valsts atbalsts pašvaldību pirmsskolas izglītības iestāžu rindu likvidēšanai. Reaģējot uz bērnudārzu pieejamības problēmu vairākās pašvaldībās, 2013.gadā tika uzsākta valsts atbalsta programma rindu uz bērnudārziem risināšanai, kas noteica atbalsta līdzmaksājumu no valsts un pašvaldības līdzekļiem ģimenēm, kuru bērns saņem pakalpojumu privātajā pirmsskolas izglītības iestādē (turpmāk – PII) vai pie bērnu uzraudzības pakalpojuma sniedzēja (BUPS).

Valsts atbalstu piešķir privātam pakalpojuma sniedzējam (privātai PII vai BUPS), un valsts atbalsta apmērs par vienu bērnu noteikts līdz 142 euro mēnesī ar nosacījumu, ka valsts

⁴⁴ Ministru kabineta 2013.gada 17.decembra noteikumu Nr.1529 „Veselības aprūpes organizēšanas un finansēšanas kārtība” 1.pielikums.

⁴⁵ Nacionālā veselības dienesta dati.

⁴⁶ Eurostat, Statistics in Focus, Population and social conditions, 52/2011.

⁴⁷ http://www.pkc.gov.lv/images/Tautas_ataudzi_ietekmejosie_faktori.pdf, 81.lp.

Informatīvais ziņojums „Ģimenes valsts politikas pamatnostādņu 2011. – 2017.gadam īstenošanas vidusposma (2012.-2014.gadā) novērtējums”

atbalsta un pašvaldības atbalsta kopējais apjoms nepārsniedz 228 euro Rīgas plānošanas reģionā vai 185 euro ārpus Rīgas plānošanas reģiona. No 2014.gada 1.janvāra katrai pašvaldībai, ja tā nespēj nodrošināt visiem pašvaldības teritorijā deklarētiem pirmsskolas vecuma bērniem vietu bērnudārzā, ir pienākums segt privātās pirmsskolas izglītības iestādes izmaksas tādā apmērā, kādas ir attiecīgajā pašvaldībā noteiktās nepieciešamās vidējās izmaksas vienam izglītojamam pirmsskolas izglītības iestādē. Savukārt pašvaldības ziņā ir lemt par līdzīga atbalsta piešķiršanu arī bērnu uzraudzības pakalpojuma sniedzēja līdzfinansēšanai (piemēram, Mārupe ir piešķirusi līdzfinansējumu, Rīga nav). 2014.gadā valsts atbalsta par bērna uzraudzības pakalpojuma sniegšanu izmaksai izlietoti 1.9 milj. euro (pieskatīto bērnu skaits janvārī – 873, jūlijā – 1 480, decembrī – 1 400). Savukārt privātajās pirmsskolas izglītības iestādēs 2014.gadā valsts atbalsta izmaksai izlietoti 6.9 milj. euro (bērnu skaits janvārī – 6 463, jūlijā – 7 438, decembrī – 7 712). Finansējums atbalsta izmaksai paredzēts līdz 2015.gada 31.decembrim, t.i., no 2016.gada 1.janvāra nav paredzēti līdzekļi ne valsts atbalsta izmaksai, ne bērnu uzraudzības pakalpojuma administrēšanai. Kopumā līdz 31.12.2014. bērnu uzraudzības pakalpojuma sniedzēju reģistrā bija reģistrētas 1 229 personas, tajā skaitā 1 160 fiziskas personas un individuālie komersanti, un 69 juridiskas personas, kuras pakalpojuma sniegšanā iesaista 163 fiziskas personas (no kopējā reģistrēto personu skaita 13 personas sniedz nepilna laika pakalpojumu). Kopumā pašvaldību sniegtais viedoklis liecina, ka, lai arī valsts atbalsta programma uz noteiktu laiku ir sniegusi atbalstu pašvaldībām bērnu uzraudzības pakalpojumu nodrošināšanā, radot iespēju attīstīt alternatīvos bērnu uzraudzības pakalpojumus, tomēr pašvaldības saredz, ka tikai valsts finansējuma pieejamība privāto pakalpojumu līdzfinansēšanai bērnudārzu pieejamības problēmu atrisināt nevar. Vienlaikus 2015.gada sākumā VARAM sadarbībā ar IZM, LM un FM sagatavoja informatīvu ziņojumu „Priekšlikumi bērnudārzu pieejamības problēmas risināšanai”, kurā izvērtēta līdzšinējā valsts atbalsta programma un sniegts pārskats par bērnudārzu pieejamības problēmas aktualitāti, un piedāvāti risinājumi bērnudārzu pieejamības problēmas risināšanai.

Pētījumā par tautas ataudzi ietekmējošiem faktoriem norādīta, ka pabalstu sistēma Latvijā, piedzimstot bērnam, ir veidota, sniedzot iespēju strādājošai mātei vai tēvam salīdzinoši ilgu laiku periodu izmantot bērna kopšanas atvaļinājumu un audzināt bērnu, nezaudējot darbu, kas noteikti labvēlīgi ietekmē bērnu, bet atstāj būtiskas sekas uz vecāku un īpaši mātes karjeru, palielinot risku zaudēt kvalifikāciju un darbu⁴⁸. Bērna aprūpes nodrošināšana pasaulē ir viens no efektīvākajiem instrumentiem dzimstības un ģimenes dzīves kvalitātes veicināšanai⁴⁹. Pēc respondentu domām bērnu aprūpes nodrošinājums ir būtisks faktors dzimstības veicināšanai, kas ļauj sievietēm ātrāk iekļauties darba tirgū un līdz ar to mazina nabadzības riskus ģimenei⁵⁰. Izdevumi aukles algošanai būtiski ietekmē ģimenes budžetu un lēmumu par nākamo bērnu. Aukļu dienests (bērnu uzraudzības pakalpojuma sniedzēji) līdzīgi kā vecvecāku palīdzība atvieglos ģimenēm gan izmaksu, gan drošības jautājumu risinājumu. Tāpat pētījumā secināts, ka lielākā daļa vecāku uzskata, ka bērnudārzs no pusotra gada vecuma labi atrisina bērnu pieskatīšanu, ietaupot naudu, kas būtu jātērē aukles pakalpojumiem, tomēr otra daļa norāda, ka pusotru gadu vecs bērns ir pārāk mazs, lai apmeklētu bērnudārzu, tāpēc līdz trīs gadiem nepieciešama individuāla pieskatīšana. Līdz ar to ir būtiski vecākiem pašiem ļaut pieņemt lēmumu par viņu bērnam labvēlīgāko aprūpes veidu, sniedzot līdzvērtīgu atbalstu abām vecāku grupām⁵¹. Tādējādi valstī kopumā arī pēc 2016.gada būtu jāturpina veicināt alternatīvo bērnu aprūpes pakalpojumu attīstību (t.sk. jāturpina darboties bērnu uzraudzības pakalpojumu sniedzēju sistēmai), kā arī pēc valsts atbalsta

⁴⁸ http://www.pkc.gov.lv/images/Tautas_ataudzi_ietekmejosie_faktori.pdf; 85.lp.

⁴⁹ http://www.pkc.gov.lv/images/Tautas_ataudzi_ietekmejosie_faktori.pdf; 39.lp.

⁵⁰ http://www.pkc.gov.lv/images/Tautas_ataudzi_ietekmejosie_faktori.pdf; 42.lp.

⁵¹ http://www.pkc.gov.lv/images/Tautas_ataudzi_ietekmejosie_faktori.pdf; 73.lp.

programmas pabeigšanas ieviešot pastāvīgu risinājumu bērnu aprūpes nodrošināšanai un veicinot alternatīvo bērnu aprūpes formu attīstību pēc principa „nauda seko bērnam”.

Lai veicinātu ģimenisko vērtību nostiprināšanos sabiedrībā un uzlabotu ģimenēm piemērotu dzīves un darba vidi, Labklājības ministrija ik gadu turpina īstenot projektu - uzņēmumu vērtēšanu, piešķirot tiem Ģimenei draudzīga komersanta statusu. Pretendējot Ģimenei draudzīga komersanta statusam, uzņēmumiem ir iespēja demonstrēt savu pieredzi un vērtības plašākai sabiedrībai, vienlaikus rādot piemēru arī citiem komersantiem. Lai gan 2014.gadā ģimenei draudzīga komersanta statusu ieguva 15 komersanti (2012.gadā – 12, 2013.gadā – 15) un komersantu skaits kopš 2009.gada bija pieaudzis par 67%, tomēr plānoto mērķi (20 komersanti) tas nesasniedza. Katru gadu uzņēmumu ilgtspējas novērtēšanā caur *Ilgtspējas indeksu* piedalās vairāk kā 70 uzņēmumu. Tomēr jāuzsver, ka ne visi uzņēmumi, kas ir pieteikušies novērtēšanai, saņem attiecīgo statusu, jo nepārsniedz statusa piešķiršanai noteikto punktu robežu. Ģimenei draudzīga komersanta statusa iegūšana ir atkarīga no uzņēmuma pašiniciatīvas un to, kādas aktivitātes uzņēmums īsteno ģimeņu ar bērniem atbalsta sistēmas radīšanai gan uzņēmuma iekšienē, gan plašākai sabiedrībai (pakalpojuma saņēmējiem). Nekāda veida atvieglojumi (piemēram, nodokļu atlaides) šiem uzņēmumiem netiek piemēroti.

Politikas rezultāts	Rezultatīvais rādītājs	2009.gads izpilde	2014.gads plāns ⁵²	2013.gads izpilde
1. Uzlabojas bērnu attīstībai un audzināšanai labvēlīgi apstākļi	Mājās gūto bērnu (0-17) traumatisma gadījuma īpatsvars %	40 ⁵³	35	62% ⁵⁴
	Aukļu dienestu pašvaldībās skaits, kurās piesaistīts valsts finansējums	1	3	
2. Uzlabojas ģimeņu vērtējums par valsts nodrošināto atbalstu ģimenēm ar bērniem	Iedzīvotāju īpatsvars %, kuri ir apmierināti ar valsts atbalstu ģimenēm ar bērniem	33,8 ⁵⁵	LM veiktās aptaujas rezultāti	x ⁵⁶
3. Pieaug ģimeņu ar bērniem apmierinātība ar dzīves kvalitāti	Aptaujāto iedzīvotāju, kuru aprūpē ir bērni, īpatsvars %, kuri ir apmierināti ar sadzīves apstākļiem	56 ⁵⁷	LM veiktās aptaujas rezultāti	x
4. Komersanti ir „ģimenei draudzīgāki”	Komersantu skaits, kuriem piešķirts „Ģimenei draudzīga komersanta” statuss	9	20	15 (par 2014.g.)
5. Samazinās nabadzības	Nabadzības riska indekss	22.6 ⁵⁸	20.8	20.4

⁵² Atbilstoši Ģimenes valsts politikas pamatnostādņēm 2011.-2017.gadam.

⁵³ Plāns „Bērniem piemērota Latvija 2010.-2012.gadam”;

<http://polsis.mk.gov.lv/LoadAtt/file55679.doc>.

⁵⁴ Slimību profilakses un kontroles centra dati.

⁵⁵ SKDS. Latvijas iedzīvotāju aptauja „Demogrāfija un ģimenes stāvoklis Latvijā”. Rīga, 2008.gada jūlijs. http://www.lm.gov.lv/upload/berns_gimene/bernu_tiesibas/demogr_gim_lv.pdf.

⁵⁶ Pamatnostādņu rīcības plāna periodā īpašas iedzīvotāju aptaujas, lai noskaidrotu ģimeņu vērtējumu par valsts nodrošināto atbalstu ģimenēm ar bērniem un apmierinātību ar sadzīves apstākļiem netika veiktas, jo Pētījuma par tautas ataudzi ietekmējošiem faktoriem ietvaros detalizēti tika virkne jautājumu saistībā ar ģimenēm pieejamo atbalstu, piemēram, skaidrots sabiedrības viedoklis par to, cik lielā mērā valstij būtu jāsniedz atbalsts dažādiem ģimeņu veidiem (ar vienu vai vairākiem bērniem, daudz bērnu ģimenēm u.c.), kādas ir ģimeņu iespējas segt dažādus skolēnu izdevumus (izsniegt kabatas naudu, samaksāt par pusdienām, iegādāties mācību līdzekļus u.c.), skaidrots viedoklis par bērnu aprūpes pakalpojumiem, skaidrota apmierinātība ar esošo mājokli, apzināts iedzīvotāju viedoklis par pašvaldību sniegto atbalstu ģimenēm ar bērniem u.c. Līdz ar to plānots šādas aptaujas veikt Pamatnostādņu beigu periodā.

⁵⁷ SKDS. Latvijas iedzīvotāju aptauja „Demogrāfija un ģimenes stāvoklis Latvijā”. Rīga, 2008.gada jūlijs. http://www.lm.gov.lv/upload/berns_gimene/bernu_tiesibas/demogr_gim_lv.pdf.

⁵⁸ Rādītājs precizēts atbilstoši CSP datiem 2015.gada janvārī. Atbilstoši Ģimenes valsts politikas pamatnostādņēm 2011.-2017.gadam rādītājs bija plānots 21.4.

Informatīvais ziņojums „Ģimenes valsts politikas pamatnostādņu 2011. – 2017.gadam īstenošanas vidusposma (2012.-2014.gadā) novērtējums”

riskam pakļauto ģimeņu īpatsvars	mājsaimniecībām ar apgādībā esošiem bērniem, %			(par 2013.g.)
----------------------------------	--	--	--	---------------

Pētījumā par tautas ataudzi ietekmējošiem faktoriem secināts, ka, tā kā patlaban valsts politika galvenokārt vērsta uz dzimstības veicināšanu un bērna pirmo dzīves gadu nodrošināšanu, svarīgi apzināties, ka, vēlāk bērnu aprūpes izdevumus galvenokārt pārņemot vecākiem, pieaug nabadzības risks. Īpaši atbalstāmas ir divas mērķgrupas – daudz bērnu ģimenes un vientuļie vecāki⁵⁹.

Latvijas nabadzības samazināšanas mērķis ir balstīts uz diviem indikatoriem - nabadzības riska indekss un/vai personu īpatsvars zemas darba intensitātes mājsaimniecībās, nosakot, ka līdz 2020.gadam nabadzības un sociālās atstumtības risks jānovērš 121 tūkstotim Latvijas iedzīvotāju. Latvijas mērķi nabadzības mazināšanai ir iezīmēti arī Latvijas Nacionālajā attīstības plānā 2014.-2020.gadam, un tie ir šādi:

- 1) veikt pasākumus nodarbināto labklājības līmeņa paaugstināšanai, samazinot nabadzības riskam pakļauto nodarbināto īpatsvaru vecuma grupā no 18 līdz 64 gadiem no 9.5% 2010.gadā līdz 5% 2020.gadā⁶⁰;
- 2) ar kompleksas ģimeņu atbalsta sistēmas palīdzību, kas veicina darba un ģimenes dzīves savienošānu, mazināt bērnu nabadzības risku no 25% 2010.gadā uz 20% 2020.gadā⁶¹.

Tā kā bērni ir viena no visvairāk nabadzības riskam pakļautajām kategorijām (24.3%), atbilstoši informatīvajam ziņojumam „Priekšlikumi sociālās drošības sistēmas pilnveidošanai”⁶² un koncepcijai „Par minimālā ienākuma līmeņa noteikšanu” (apstiprināta ar Ministru kabineta 30.10.2014. rīkojumu Nr.619) plānots īstenot vairākus pasākumus nabadzības un ienākumu nevienlīdzības mazināšanai, tai skaitā izvērtēt esošos valsts sociālo pabalstu apmērus, to noteikšanas mērķus un efektivitāti, un, kur nepieciešams, sasaistīt ar minimālā ienākuma līmeni un plānotajām izmaiņām darbaspēka nodokļu sistēmā un sociālajā palīdzībā. Tomēr vienlīdz būtiski ir palielināt ienākumus no algota darba, kur nozīmīga loma ir nodokļu pārdales mehānismiem. Latvijā viens no nabadzības riska cēloņiem ir jau vairākus gadus pastāvošā augstā ienākumu nevienlīdzība. Darbaspēka nodokļu slogs zemu atalgotajiem strādājošajiem ir pārlietu augsts⁶³, tāpēc koncepcijā „Par minimālā ienākuma līmeņa noteikšanu” piedāvāts arī palielināt ar iedzīvotāju ienākuma nodokli neapliekamo minimumu, lai efektīvāk risinātu jautājumu par darbaspēka nodokļu pārdali, tādējādi mazinot ienākumu nevienlīdzību Latvijā⁶⁴.

Darba likums ietver virkni tiesību normu, kas paredz priekšrocības darba attiecībās gan tiem darbiniekiem, kuriem ir bērni, gan tiem, kuriem ir gaidāms mazulis jeb priekšrocības grūtniecēm. Kā galvenais iemesls šādu priekšrocību nodrošināšanai ir nepieciešamība saskaņot darbinieka darba un ģimenes dzīvi, kas vienlaikus mijiedarbojas arī ar demogrāfijas veicināšanu valstī un vienlīdzīgu tiesību principa nodrošināšanu, un diskriminācijas aizliegumu darba tiesiskajās attiecībās, kā arī darbinieces veselības un drošības nodrošināšanas nepieciešamību. No 2015.gada 1.janvāra darbiniekiem, kuru aprūpē ir mazāk par trim bērniem vecumā līdz 14 gadiem, Darba likums paredz arī tiesības uz vismaz vienu apmaksātu papildatvaļinājuma dienu.

⁵⁹ http://www.pkc.gov.lv/images/Tautas_ataudzi_ietekmejosie_faktori.pdf, 100.lp.

⁶⁰ Latvijas Nacionālais attīstības plāns 2014.-2020.gadam, Pārresoru koordinācijas centrs (2012), 37 lp.

⁶¹ Latvijas Nacionālais attīstības plāns 2014.-2020.gadam, Pārresoru koordinācijas centrs (2012), 40 lp.

⁶² Apstiprināta ar Ministru kabineta 2013.gada 10.decembra protokollēmumu [66#104](http://tap.mk.gov.lv/mk/tap/?pid=40306866). Ar informatīvo ziņojumu var iepazīties šeit <http://tap.mk.gov.lv/mk/tap/?pid=40306866>

⁶³ 2012. gadā zemo algu grupā strādājošajam (kas saņem 67 % no vidējās algas, bez apgādībā esošām personām) Latvijā nodokļu plaša 43,6 % bija viena no augstākajām Eiropas Savienībā.

⁶⁴ Koncepcija „Par minimālā ienākuma līmeņa noteikšanu” (apstiprināta ar Ministru kabineta 30.10.2014. rīkojumu Nr.619).

Informatīvais ziņojums „Ģimenes valsts politikas pamatnostādņu 2011. – 2017.gadam īstenošanas vidusposma (2012.-2014.gadā) novērtējums”

Tomēr Pētījumā par tautas ataudzi ietekmējošiem faktoriem norādīts, ka darba devēju attieksme kopumā nav tautas ataudzi veicinoša, lai arī valsts ir noteikusi aizsardzību grūtniecēm un vecākiem. Sieviešu gadījumā nodarbinātības pārtraukums pirms un pēc dzemdībām, kā arī darba un bērnu kopšanas savienošana, īpaši bērniem slimojot, ir aspekti, kas tiek skatīti kā drauds karjerai. Darba devēja atbalsts tiek saistīts nevis ar Darba likumā noteiktajām tiesībām, bet gan savstarpējām attiecībām darba kolektīvā, un, lai uzturētu labas attiecības, darbinieki dažkārt atsakās no šīm tiesībām.

2015.gadā Labklājības ministrija izstrādās Pamatnostādnes dzimumu līdztiesības īstenošanai, kurās tiks skatīti arī jautājumi, kas skar sieviešu nodarbinātību un atgriešanos darba tirgū pēc bērna kopšanas atvaļinājuma, tēvu iesaistīšanos bērna aprūpē, vienlaikus vērtējot arī iespējas, vai atbilstoši reālajai praksei un kā ģimenei draudzīgāk vecāki varētu savstarpēji sadalīt bērna kopšanas atvaļinājumu.

4. Ģimenes stabilitāte

Apakšmērķis: mazināt destabilizējošos faktoros.

Statistikas dati liecina, ka pēdējos gadus pieaudzis šķirto laulību skaits. 2013.gadā šķirta 7 031 laulība, kas ir par 1.9 tūkst. vairāk nekā 2009.gadā (2009.gadā – 5 099, 2010.gadā – 4 930, 2011.gadā – 8 302, 2012.gadā – 7 311 šķirtas laulības). Šķirto laulību skaits uz 1000 iedzīvotājiem ļoti strauji palielinājās 2011.gadā (2009.gadā – 2.4, 2010.gadā – 2.4, 2011.gadā – 4.0, 2012.gadā – 3.6, 2013.gadā – 3.5), kas izskaidrojams ar pieņemtajiem grozījumiem Civillikumā, Civilprocesa likumā, Notariāta likumā un citos saistītajos normatīvajos aktos (spēkā no 01.02.2011.), paredzot iespēju arī notāram šķirt laulību, pamatojoties uz abu laulāto iesniegumu par laulības šķiršanu.

Vidēji ES 2010.gadā reģistrēti 2.0 šķiršanās gadījumi uz tūkstoš iedzīvotājiem. 2012.gadā ES valstu vidū Latvijā bija lielākais šķirto laulību skaits uz 1000 iedzīvotājiem (3.6)⁶⁵. Lietuva ierindojās otrajā vietā ar 3.5 gadījumiem uz tūkstoš iedzīvotājiem, bet trešajā vietā bija Dānija – 2.8 šķirtas laulības. Savukārt Igaunijā 2012.gadā reģistrēti 2.4 šķiršanas gadījumi uz tūkstoš iedzīvotājiem. Vismazākais šķirto laulību skaits uz tūkstoš iedzīvotājiem 2012.gadā reģistrēts Īrijā (0.6), Itālijā (0.9 gadījumi 2011.gadā), Maltā (1.1), Grieķijā (1.2 gadījumi 2010.gadā), Slovēnijā (1.2) un Horvātijā (1.3). Viens no Latvijas Nacionālā attīstības plāna 2014.-2020.gadam mērķiem ir panākt, ka vardarbība ģimenē samazinās (259.punkts), jo ir būtiski katram jau no bērnības nodrošināt stabilus pamatus attīstībai.

Pamatnostādnēs tika izvirzīti vairāki mērķi, lai veicinātu vardarbības ģimenē gadījumu skaita samazināšanos: pirmkārt, veicināt ziņošanu par vardarbības ģimenē gadījumiem, otrkārt, paplašināt speciālistu apmācības, treškārt, paplašināt personām pieejamo pakalpojumu klāstu. Vienlaikus jāņem vērā, ka lielā mērā no spēkā esošajiem normatīvajiem aktiem ir atkarīgs, cik efektīvi vardarbības ģimenē situācijā cietušie un iesaistītās institūcijas var rīkoties, lai novērstu atkārtotu vardarbību. Tādēļ, kaut gan grozījumi normatīvajos aktos paši par sevi nav mērķis, tomēr tie var būt ļoti būtiski, lai izvirzītos mērķus sasniegtu. Pārskata periodā spēkā stājušies šādi grozījumi normatīvajos aktos:

- 2011.gadā - grozījumi Krimināllikuma 48.pantā, papildinot to ar 15.apakšpunktu, kas par atbildību pastiprinošo apstākli nosaka situācijas, kad noziedzīgs nodarījums, kas saistīts ar vardarbību vai vardarbības piedraudējumu, izdarīts pret personu, ar kuru noziedzīgā nodarījuma izdarītājs ir pirmajā vai otrajā radniecības pakāpē, vai pret laulāto vai bijušo

⁶⁵ http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/images/c/c1/Crude_divorce_rate%2C_selected_years%2C_1960%E2%80%932012_%281%29_%28per_1_000_inhabitants%29_YB14.png
 Informatīvais ziņojums „Ģimenes valsts politikas pamatnostādņu 2011. – 2017.gadam īstenošanas vidusposma (2012.-2014.gadā) novērtējums”

laulāto, vai pret personu, ar kuru noziedzīgā nodarījuma izdarītājs ir vai ir bijis neregistrētās laulāto attiecībās, vai pret personu, ar kuru noziedzīgā nodarījuma izdarītājam ir kopīga (nedalīta) saimniecība;

- 2013.gadā - grozījumi Civillikumā, izsakot 74.panta 1.punktu jaunā redakcijā, paredzot, ka, ja laulātie dzīvo šķirti mazāk nekā trīs gadus, tiesa laulību var šķirt tādā gadījumā, ja laulības iziršanas iemesls ir laulātā fiziska, seksuāla, psiholoģiska vai ekonomiska vardarbība pret laulāto, kas pieprasa laulības šķiršanu, vai pret viņa bērnu vai laulāto kopīgo bērnu. Iepriekšējā panta redakcijā tika lietots termins „neizturama cietsirdība pret laulāto”, kura nozīme praksē netika viennozīmīgi interpretēta. Tādējādi Civillikums kļuva par pirmo normatīvo aktu, kurā tika nepārprotami noteiktas visas četras vardarbības pret laulāto formas;
- 2013.gadā - grozījumi Bērnu tiesību aizsardzības likumā, cita starpā nosakot, ka par emocionālu vardarbību pret bērnu uzskatāmas arī tās situācijas, kad bērna klātbūtnē vardarbīgi izturas pret viņa tuvinieku;
- 2014.gadā - grozījumi Civilprocesa likumā un ar tiem saistītie grozījumi Bāriņtiesu likumā, Krimināllikumā, likumā „Par policiju” un Bērnu tiesību aizsardzības likumā, ieviešot civilprocesuālus pagaidu aizsardzības pret vardarbību līdzekļus. Papildu šiem grozījumiem 2014.gada 25.martā ir pieņemti Ministru kabineta noteikumi Nr.161 „Kārtība, kādā novērš vardarbības draudus un nodrošina pagaidu aizsardzību pret vardarbību”;
- 2014.gadā - grozījumi Krimināllikumā, kuru mērķis ir tuvināt izvarošanas un seksuālās vardarbības definīciju Eiropas Padomes Konvencijas par vardarbības pret sievieti un vardarbības ģimenē novēršanu un izskaušanu (Stambulas konvencija) formulējumam, paredzot, ka seksuāla vardarbība un izvarošana ir sodāma arī gadījumos, ja šīs darbības tiek veiktas pret personas gribu, nepielietojot fizisku vardarbību.

Tāpat 2013. un 2014.gadā spēkā stājušies grozījumi Bērnu tiesību aizsardzības likumā, precīzi nosakot to speciālistu loku, kuriem nepieciešams apgūt speciālās zināšanas bērnu tiesību aizsardzības jomā. Attiecīgi 2014.gada 1.aprīlī tika pieņemti arī Ministru kabineta noteikumi Nr.178 „Noteikumi par kārtību, kādā apgūst speciālās zināšanas bērnu tiesību aizsardzības jomā, šo zināšanu saturu un apjomu”, kā arī tika apstiprināti profesionālās kvalifikācijas pilnveides izglītības programmu speciālo zināšanu bērnu tiesību aizsardzības jomā apguvei⁶⁶. Līdz ar to, policistiem, prokuroriem, sociālajiem darbiniekiem un citiem valsts un pašvaldību iestāžu speciālistiem ir jāapgūst 40 stundu sākotnējais apmācību kurss, kā arī regulāri, ik pēc pieciem gadiem, zināšanas jāpilnveido, apgūstot 24 stundu kursu. Apmācību kurss ir iekļauti jautājumi par vardarbības pret bērnu un vardarbības ģimenē atpazīšanu un novēršanu.

2014.gada 23.decembrī tika pieņemti Ministru kabineta noteikumi Nr.790 „Sociālās rehabilitācijas pakalpojumu sniegšanas kārtība no vardarbības cietušām un vardarbību veikušām pilngadīgām personām”, kas nosaka no valsts budžeta finansētu sociālās rehabilitācijas pakalpojumu veidus, apjomu, saturu, ko no 2015.gada 1.janvāra atbilstoši Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likuma noteiktajam sniedz no vardarbības cietušām pilngadīgām personām un vardarbību veikušām pilngadīgām personām.

Lai sagatavotos un praksē ieviestu valsts nodrošinātos rehabilitācijas pakalpojumus vardarbību veikušām pilngadīgām personām, kas savā ģimenē izturas vardarbīgi pret laulāto vai partneri, laika posmā no 2011.-2014.gadam Labklājības ministrija īstenoja pilotprojektu „Grupu terapijas programmas vardarbību veikušo personu sociālajai rehabilitācijai izstrāde, programmas aprobācija un speciālistu apmācības”. Pilotprojekta rezultātā tika apmācīti 22

⁶⁶ <http://www.lm.gov.lv/text/1106>

Informatīvais ziņojums „Ģimenes valsts politikas pamatnostādņu 2011. – 2017.gadam īstenošanas vidusposma (2012.-2014.gadā) novērtējums”

speciālisti no 11 Latvijas pašvaldībām, kā arī 60 vardarbību veikušām personām tika nodrošināts grupu terapijas kurss (16 nodarbības 4 mēnešu laikā).

Dati par vardarbības ģimenē gadījumiem, to samazināšanos vai pieaugumu, var tikt interpretēti dažādi, tomēr parasti ziņojumu skaita pieaugums par ģimenē notiekošiem vardarbības gadījumiem tiek uzskatīts par pozitīvu tendenci, jo tas liecina par speciālistu spējām vardarbību atpazīt, par cietušo lielāku uzticēšanos speciālistiem un par aizsardzības sistēmas efektivitāti. Jāņem vērā, ka pārskata periodā Pamatnostādnēs definēto rādītāju attiecībā uz vardarbības gadījumiem kvalitāti ietekmēja gan izmaiņas uzskaites kārtībā, gan izmaiņas normatīvajos aktos, tādēļ nevar viennozīmīgi salīdzināt 2009. un 2013. gada datus un konstatēt kāda rādītāja pieauguma vai samazināšanas tendences⁶⁷.

Pārskata periodā netika novērota pieauguma tendence ierosināto krimināllietu skaitā par nodarījumu pret tuviniekiem. Vienlaikus ir jāņem vērā, ka kopš 2011. gada Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodeksā ir iekļauts jauns pants (167.² pants) par maznozīmīgā miesas bojājuma tīšu nodarīšanu, un tas var būt par iemeslu, kādēļ konsekvēnti samazinās ierosināto krimināllietu skaits par viegliem miesas bojājumiem (no 166 personām, kas 2008. gadā tika sauktas pie kriminālatbildības par noziedzīgajiem nodarījumiem pret tuviniekiem pēc Krimināllikuma 130. panta līdz 18 personām 2013. gadā), un attiecīgi arī visu ierosināto krimināllietu skaits par nodarījumiem pret tuviniekiem samazinās.

Pārskata periodā vērojams būtisks samazinājums to personu skaitā, kuras ieguva traumas vardarbības ģimenē dēļ un vērsušās stacionārajās iestādēs. Vienlaikus kopējais reģistrā reģistrēto traumu samazinājums ir jāvērtē kontekstā ar to, ka stacionārā ārstēto pacientu skaitam Latvijā ir vispārēja tendence samazināties, bet ambulatoros gadījumus neregistrē.

Prētēji plānotajam ir pieaudzis to gadījumu skaits, kad vecākiem pārtrauc aizgādības tiesības, jo ir konstatēta vecāku vardarbība pret bērnu. Ja 2009. gadā šo gadījumu īpatsvars bija 10% no visiem gadījumiem, kad vecākiem pārtrauc aizgādības tiesības, tad 2013. gadā - 12%.

Attiecībā uz apmācīto speciālistu skaitu, datus par 2013. gadu ir iekļauti tikai tie speciālisti, kuri par valsts budžeta līdzekļiem ir apguvuši 40 stundu vai 24 stundu kursu par speciālajām zināšanām bērnu tiesību aizsardzības jomā. Vienlaikus pārskata periodā speciālistu apmācības tika īstenotas arī par pašvaldību budžeta līdzekļiem, kursi par bērnu tiesībām un vardarbības novēršanu tika iekļauti augstskolu programmās kā obligātie vai izvēles kursi (Valsts policijas koledža un Latvijas Universitāte), tādējādi faktiski apmācīto speciālistu skaits ir lielāks.

Rehabilitācijas pakalpojumi, it īpaši institūcijā, pārskata perioda beigās tika nodrošināti lielākam no prettiesiskām darbībām cietušo bērnu skaitam nekā pārskata perioda sākumā, pieauga arī pavadonu skaits, jo vēl joprojām tā bija vienīgā iespēja, kā no vardarbības ģimenē cietušajiem nodrošināt nepieciešamu palīdzību. Līdz ar civilprocesa pagaidu aizsardzības ieviešanu 2014. gadā un valsts apmaksāto rehabilitācijas pakalpojumu ieviešanu no vardarbības cietušām pilngadīgām personām un vardarbību veikušām personām valstī ir vairāk iespēju, kā pasargāt no vardarbības ģimenē cietušos, un krīzes centru pakalpojumi vairs nav vienīgā alternatīva.

Politikas rezultāts	Rezultatīvais rādītājs	2009.gads izpilde	2014.gads plāns ⁶⁸	2013.gads izpilde
---------------------	------------------------	----------------------	----------------------------------	----------------------

⁶⁷ Sīkāk jautājumi par datu apkopošanu un ar to saistītu problemātiku tiek apskatīti ikgadējos informatīvajos ziņojumos par vardarbības ģimenē gadījumiem, to izplatību un dinamiku. Sk.: <http://www.lm.gov.lv/text/1832>

⁶⁸ Atbilstoši Ģimenes valsts politikas pamatnostādnēm 2011.-2017. gadam. Informatīvais ziņojums „Ģimenes valsts politikas pamatnostādņu 2011. – 2017. gadam īstenošanas vidusposma (2012.-2014. gadā) novērtējums”

1. Samazinājies šķirto laulību skaits.	Šķirto laulību skaits uz 1000 iedzīvotājiem.	2.4 ⁶⁹	2.1	3.5
	Pie zvērinātiem notāriem šķirto laulību skaits.	Nav	Dati tiks precizēti atkarībā no grozījumu Civillikumā pieņemšanas – izveidota darba grupa grozījumu sagatavošanā	4 993 (par 2014.g.) ⁷⁰
2. Uzlabojas vardarbības ģimenē atpazīstamība, pieaug gadījumu atklāšanas un ziņošanas skaits	Ierosināto krimināllietu skaits par nodarījumiem pret tuviniekiem.	370	400	242 ⁷¹
	No vardarbības ģimenē cietušo personu, kuras ieguvušas traumas un vērsušās veselības aprūpes iestādēs, skaits	282	250	147
	Bērnu skaits, kuru vecākiem ar bāriņtiesas lēmumu pārtrauktas aizgādības tiesības, ja konstatēta vecāku vardarbība pret bērnu vai ir pamatotas aizdomas par vardarbību pret bērnu	141	120	216 ⁷²
	Apmācīto speciālistu skaits gadā	700	1000	762 ⁷³
	Augstākās izglītības iestāžu skaits, kuru piedāvātajosursos tiek iekļauti jautājumi par vardarbību pret bērniem un vardarbību ģimenē	Nav	2	2
	No vardarbības, tai skaitā no vardarbības ģimenē, cietušo bērnu, kuriem nodrošināta rehabilitācija un atkārtotā rehabilitācija, skaits	30 dienu kurss institūcijā - 734 bērni (75 pavadoni); 60 dienu kurss institūcijā - 82 bērni (4 pavadoni); 10 konsultācijas	30 dienu kurss institūcijā - 734 bērni (75 pavadoni); 60 dienu kurss institūcijā - 82 bērni (4 pavadoni); 10 konsultācijas	30 dienu kurss institūcijā - 1271 bērni (128 pavadoni); 60 dienu kurss institūcijā - 208 bērni; 10 konsultācijas
Īpatsvars, kuri cietuši no vecākiem un likumiskajiem pārstāvjiem	82 bērni (4			

⁶⁹ Atbilstoši CSB datiem precizēts 2015.gada martā. Atbilstoši Ģimenes valsts politikas pamatnostādņem 2011.-2017.gadam rādītājs bija 2.3.

⁷⁰ Dati par pie zvērinātiem notāriem Notariāta likumā noteiktajā bezstrīdus kārtībā šķirtajām laulībām pa gadiem: 2011.gadā – 5 783, 2012.gadā – 5 273, 2013.gadā – 4 994, 2014.gadā – 4 993. Datu avots: Latvijas Zvērinātu notāru padome.

⁷¹ Par 2013.gadu sniegti dati radītājam „Pie kriminālatbildības saukto personu skaits par noziedzīgiem nodarījumiem pret tuviniekiem”, nevis „Ierosināto krimināllietu skaits par nodarījumiem pret tuviniekiem”.

⁷² Laika posmā no 2009.gada līdz 2013.gadam kopumā ir pieaudzis to gadījumu skaits, kad vecākiem tika pārtrauktas bērna aizgādības tiesības – no 1414 gadījumiem līdz 1799 gadījumiem.

⁷³ 2013.gadā Valsts programmas bērna un ģimenes stāvokļa uzlabošanai 2013.gadam piešķirto līdzekļu ietvaros atbilstoši MK 2005.gada 27.septembra noteikumiem Nr.729 „Noteikumi par speciālu zināšanu apguves kārtību bērnu tiesību aizsardzības jomā un šo zināšanu saturu” tika veiktas 602 speciālistu (104 izglītības iestāžu, 178 policijas, 72 bāriņtiesas, 206 sociālo dienestu un citu iestāžu darbinieki) apmācības, 2012.gadā veiktas 782 speciālistu (210 izglītības iestāžu, 176 policijas, 96 bāriņtiesas, 162 sociālo dienestu un 138 citu iestāžu darbinieku) apmācības, 2011.gadā veiktas 1052 speciālistu (250 izglītības iestāžu, 208 policijas, 223 bāriņtiesas, 329 sociālo dienestu, 11 psihologu un citu 31 iestāžu darbinieku) apmācības. Vienlaikus 2013.gadā par valsts budžeta līdzekļiem tika apmācīti 100 tiesneši un 60 prokurori.

Informatīvais ziņojums „Ģimenes valsts politikas pamatnostādņu 2011. – 2017.gadam īstenošanas vidusposma (2012.-2014.gadā) novērtējums”

	(informācija pieejama sākot ar 01.01.2011.)	pavadoņi); 10 konsultācijas dzīvesvietā - 1209 bērni	dzīvesvietā - 1209 bērni	dzīvesvietā - 1167 bērni ⁷⁴
	No vardarbības cietušo pieaugušo, kuriem nodrošināta rehabilitācija, skaits	Nav	Dati tiks precizēti atkarībā no grozījumiem Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likumā.	Par valsts budžeta līdzekļiem rehabilitācija tika nodrošināta tikai pieaugušiem, kas ir cietušā bērna pavadoņi. No 127 pavadoņiem vismaz 46 bija cietuši no tās pašas personas veiktas prettiesiskās darbības
	Vardarbības veicēju, kuriem nodrošināta rehabilitācija, skaits	Nav	Dati tiks precizēti atkarībā no grozījumiem Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likumā.	60 ⁷⁵
3. Uzlabojas no vardarbības ģimenē cietušajiem sniegtie pakalpojumi un starpinstitucionālā sadarbība, speciālistu rīcība vardarbības gadījumos ir standartizēta	Krīzes centru skaits, kuri sniedz rehabilitācijas pakalpojumus pilngadīgām personām, kuras cietušas no vardarbības	22	25	24

Pārskata periodā tika veikti arī vairāki pētījumi, kuru dati var precīzāk raksturot vardarbības gadījumu izplatību valstī, jo aptver arī tos gadījumus, par kuriem cietušie iestādēm nebija ziņojuši.

2011.gadā tika veikts pētījums par Latvijas jauniešu bērnībā gūto nelabvēlīgo pieredzi⁷⁶. Pētījuma rezultāti parādīja augstu bērnībā gūtās nelabvēlīgās pieredzes izplatību pētāmajā grupā:

- Kopumā tikai 16.9% aptaujas dalībnieku bērnībā nav saskārušies ne ar vienu no nelabvēlīgās pieredzes faktoriem;
- Bērnībā fiziski sodīto bērnu īpatsvars ir augsts - 65.9%. Pērienu kā fizisku sodu bērnībā ir saņēmuši 63.2% zēnu un 60.8% meiteņu. Savukārt 21.2% meiteņu un 12.6% zēnu norāda,

⁷⁴ Skaitļi par 2013.gadu attiecas uz gadījumiem, kad rehabilitācija tika nodrošināta no valsts budžeta līdzekļiem, pašvaldības budžeta līdzekļiem un citu organizāciju par privātpersonu līdzekļiem.

⁷⁵ Rehabilitācija vardarbību veikušām pilngadīgām personām tika nodrošināta pilotprojekta ietvaros, ko laika posmā no 2011.gada līdz 2014.gadam īstenoja Labklājības ministrija.

⁷⁶ <http://www.spkc.gov.lv/veselibu-ietekmejoso-paradumu-petijumi/>.

Informatīvais ziņojums „Ģimenes valsts politikas pamatnostādņu 2011. – 2017.gadam īstenošanas vidusposma (2012.-2014.gadā) novērtējums”

ka tikuši fiziski sodīti, ieplaukājot pa seju, bet 17.8% zēnu un 19.5% meiteņu tikuši rauti aiz matiem;

- Gandrīz trešā daļa (31.5%) respondentu bērnībā ir cietuši no emocionālās vardarbības no saviem vecākiem vai kāda cita mājās dzīvojoša pieauguša ģimenes locekļa;
- Līdz 18 gadu vecumam 16.4% respondentu ir pieredzējuši fizisku vardarbību no saviem vecākiem vai kāda cita mājās dzīvojoša pieauguša;
- Viens no desmit respondentiem (10.3%) bērnībā ir piedzīvojis seksuālu vardarbību no kāda pieauguša, vecāka radnieka, ģimenes drauga vai svešinieka;
- 46.4% respondentu bērnībā ir dzīvojuši ģimenēs, kurās ir bijusi problemātiska alkohola vai narkotiku lietošana;
- 42.3% respondentu bērnībā ir pieredzējuši, ka viņu vecāki ir bijuši šķīrušies vai ir dzīvojuši šķirti;
- 12.6% respondentu bērnībā pieredzējuši tēva/ patēva vardarbību pret māti/ pamāti.

2014.gada martā Eiropas Savienības Pamattiesību aģentūra publicēja pētījumu „Vardarbība pret sievietēm - ES mēroga apsekojums”⁷⁷. Pētījuma rezultāti liecina, ka fizisku un/vai seksuālu vardarbību no esošā vai bijušā partnera savas dzīves laikā vidēji piedzīvojušas 22% sieviešu ES dalībvalstīs. Salīdzinot ar vidējiem ES rādītājiem, Latvijā vardarbības līmenis pret sievietēm ģimenēs ir augstāks - fizisku un/vai seksuālu vardarbību no esošā vai bijušā partnera savas dzīves laikā Latvijā piedzīvoja 32% sieviešu.

5. Ārpusģimenes aprūpe

Apakšmērķis: panākt, ka pēc ārpusģimenes aprūpes pakalpojuma saņemšanas bērns ir apguvis sociālās prasmes un ir spējīgs kļūt par pilnvērtīgu sabiedrības locekli ar neizkropļotu izpratni par ģimeni, tās dibināšanu, vecāku lomu tajā un bērnu audzināšanu.

Latvijā ārpusģimenes aprūpe tiek nodrošināta trīs veidos – vai nu nodibinot bērnam aizbildnību, vai ievietojot bērnu audžuģimenē vai ilgstošas sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas institūcijā.

Pēc Valsts bērnu tiesību aizsardzības inspekcijas apkopotajiem bāriņtiesu datiem uz 2013.gada 31.decembri ārpusģimenes aprūpē atradās pavisam 7 967 bērni. Aprūpe ģimeniskā vidē tika nodrošināta 78% no visiem ārpusģimenes aprūpē esošajiem bērniem (2012.gada 31.decembrī 77%), proti, aizbildnība bija nodibināta 4.9 tūkst. bērnu jeb 62% (2012.gadā – 5.1 tūkst. bērnu jeb 63%), bet 1,3 tūkst. bērnu jeb 16% (2012.gadā – 1.2 tūkst. bērnu jeb 14%) bija ievietoti audžuģimenēs. Diemžēl visiem bērniem nav iespējams nodrošināt iespēju dzīvot ģimeniskā vidē, un 2013.gadā bērnu aprūpes iestādēs bija ievietoti 1.8 tūkst. jeb 22% (2012.gadā – 1.9 tūkst. jeb 23%) no visiem ārpusģimenes aprūpē esošajiem bērniem.

Ārpusģimenes aprūpē esošo bērnu absolūtajam skaitam ir tendences ik gadu samazināties, lai arī samazinājums ir neliels, proti, 2009.gadā ārpusģimenes aprūpē atradās 8 709 bērni, 2010.gadā – 8 237 bērni, 2011.gadā – 8 101, 2012.gadā – 8 095 bērni, bet 2013.gadā - 7 967. Tomēr, tā kā kopš 2009.gada ir strauji samazinājies kopējais bērnu skaits Latvijā, neraugoties uz ārpusģimenes aprūpē esošo bērnu skaita samazināšanos absolūtos skaitļos, ārpusģimenes aprūpē esošo bērnu īpatsvars kopējo bērnu skaitā saglabājies 2009.gada līmenī – 2.3%.

Gan aizbildnībā esošo bērnu absolūtais skaits, gan to īpatsvars no visiem ārpusģimenes aprūpē esošajiem bērniem kopš 2009.gada ik gadu ir samazinājies, proti, 2009.gadā aizbildnībā atradās 69.4% no visiem ārpusģimenes aprūpē esošajiem bērniem,

⁷⁷ <http://fra.europa.eu/en/publication/2014/vaw-survey-main-results>; rezultāti ir pieejami arī latviski.

Informatīvais ziņojums „Ģimenes valsts politikas pamatnostādņu 2011. – 2017.gadam īstenošanas vidusposma (2012.-2014.gadā) novērtējums”

2010.gadā – 67.6%, 2011.gadā – 64.2%, 2012.gadā – 62.4%, bet 2013.gadā – 62.1%. Saskaņā ar Civillikuma 341.pantā noteikto aizbildnība izbeidzas aizbildnim ar viņa nāvi, ja viņu atlaiž ar bāriņtiesas lēmumu likumisku iemeslu dēļ vai, ja viņu atceļ no aizbildņa amata, savukārt tā aizbildnība, kas nodibināta ar zināmiem nosacījumiem vai uz noteiktu laiku, izbeidzas, iestājoties šiem nosacījumiem vai beidzoties noteiktajam laikam. Bāriņtiesu 2012.gada dati liecina, ka ik gadu vidēji 80 personas tiek atceltas no pienākumu pildīšanas, jo to darbībā konstatētas būtiskas nepilnības. Latvijā vēl joprojām ir nepietiekams skaits audžuģimeņu (2013.gada 31.decembrī Latvijā bija 594 audžuģimenes), lai tajās ģimeniska veida aprūpi varētu nodrošināt visiem bez vecāku gādības palikušiem bērniem, kuri nav nodoti aizbildnībā. Lai gan audžuģimeņu skaits valstī pēdējos gadus ir visai nemainīgs (2010.gadā – 531, 2011.gadā – 585, 2012.gadā - 582 audžuģimenes), tomēr audžuģimenē esošo bērnu skaits un īpatsvars ik gadu ir pieaudzis: 2009.gadā – 8.7% (758 bērni), 2010.gadā – 10.7% (884 bērni), 2011.gadā – 13.6% (1 099 bērni), 2012.gadā – 14.3% (1 155 bērni), 2013.gadā – 15.8% (1 262 bērni).

Tā kā ārpusģimenes aprūpē esošajiem pusaudžiem (vecumā no 15 gadiem) ir ļoti grūti nodrošināt aprūpi ģimeniskā vidē (pie aizbildņa vai audžuģimenes), ir nepieciešama “jauniešu māju” izveide, ļaujot viņiem uzturēties ģimeniskai videi pietuvinātā pakalpojumā un apgūt pastāvīgai dzīvei nepieciešamās iemaņas.. Līdz 2014.gada beigām valstī par valsts budžeta līdzekļiem bija izveidotas 11 “jauniešu mājas” (Liepājas pilsētā - 2, Kokneses novadā (Iršu pagasts) - 1, Krāslavas novadā (Krāslavā) - 1, Ērgļu novadā - 1, Smiltenes novadā (Smiltene) - 1, Dobeles novadā (Dobeles pagasts) - 1, Jelgavas novadā (Elejas pagasts) - 1, Daugavpils pilsētā - 1, Ventspils pilsētā - 1 un Talsu novadā (Strazdes pagasts)). Mērķis ir sasniegts atbilstoši izvirzītajam plānam.

Tomēr vēl aizvien „jauniešu māju” skaits nav pietiekams. No 2015.gada “jauniešu mājas” būvniecība par valsts budžeta līdzekļiem ir pārtraukta, jo no 2017.gada tās tiks izveidotas par ERAF finansu līdzekļiem. Kopumā par ERAF finansējumu plānots izveidot 35 “jauniešu mājas” visā Latvijā. Attiecībā uz pašvaldībām un to aktivitāti projekta pieteikumu sagatavošanā ilgtermiņā ir novērota diezgan liela pasivitāte. Ja 2014.gadā kopējais pašvaldību un citu organizāciju bērnu sociālās aprūpes centru skaits bija 34, tad projektu konkursā vidēji piedalās 4-5 pašvaldības.

Politikas rezultāts	Rezultatīvais rādītājs	2009.gads izpilde	2014.gads plāns ⁷⁸	2013.gads izpilde
1. Bāreņu un bez vecāku gādības palikušiem bērniem vairāk iespēju augt ģimeniskā vidē	Ārpusģimenes aprūpē esošo bērnu īpatsvars vecuma grupā 0 - 17, %	2.3	2.0	2.3
	Ārpusģimenes aprūpes institūcijās ievietoto bērnu īpatsvars, %	21.9	20.0	22
	Aizbildņu ģimenē ievietoto bērnu īpatsvars, %	69.4	70.0	62
	Audžuģimenēs ievietoto bērnu īpatsvars, %	8.7	10.0	16
2. Ārpusģimenes aprūpes iestādē esošiem jauniešiem palielinājusies iespēja praktizēties patstāvīgai dzīvei	Ar valsts finansiālo atbalstu izveidoto „jauniešu māju” skaits ārpusģimenes aprūpes institūcijās	Līdz 2009.gadam kopā – 3	10	11 (par 2014.g.)

Viens no Latvijas Nacionālā attīstības plāna 2014.-2020.gadam mērķiem ir panākt, ka bērni dzīvo labvēlīgā ģimeniskā vai ģimenei pietuvinātā vidē, plānojot, ka ģimeniskā vidē

⁷⁸ Atbilstoši Ģimenes valsts politikas pamatnostādņēm 2011.-2017.gadam.

Informatīvais ziņojums „Ģimenes valsts politikas pamatnostādņu 2011. – 2017.gadam īstenošanas vidusposma (2012.-2014.gadā) novērtējums”

(aizbildnībā un audžuģimenē) dzīvojošo bērnu skaits attiecībā pret visiem bērniem, kas ir ārpusģimenes aprūpē, pakāpeniski palielinātos no 77.8% 2011.gadā līdz 85% 2020.gadā⁷⁹ (2013.gadā – 78%).

Lai mazinātu ārpusģimenes aprūpē esošo bērnu skaitu, atbalstītu esošās alternatīvās ārpusģimenes aprūpes formas un veicinātu to paplašināšanos, gan Sociālo pakalpojumu attīstības pamatnostādņēs 2014.–2020.gadam, gan Profesionāla sociālā darba attīstības pamatnostādņēs 2014.-2020.gadam ir iekļauti dažādi pasākumi. Tostarp paredzēts pilnveidot preventīvos pasākumus, lai mazinātu bērna pamešanas novārtā vai neatbilstošas aprūpes risku (preventīvs atbalsts ģimenei ar bērniem, pilnvērtīgs sociālais darbs un atbilstoši sociālie pakalpojumi krīzes situācijā).

Bērnu sociālo aprūpes iestāžu deinstitutionalizācijas plāna ietvaros plānots, ka primāri tiks nodrošināts princips, ka bērni līdz trīs gadu vecumam ilgstoši neatrodas bērnu sociālās aprūpes institūcijās. Krīzes situācijā (piemēram, bērns tiek izņemts no ģimenes un bērnam nav iespējams nekavējoties nodrošināt aprūpi pie aizbildņa vai audžuģimenē) bērns līdz trīs gadu vecumam institūcijā varēs uzturēties ne ilgāk par trim mēnešiem, lai varētu piemeklēt bērnam vislabāko ārpusģimenes aprūpes nodrošinātāju (tikai izņēmuma gadījumos pieļaujama bērnu uzturēšanās institūcijā līdz 6 mēnešiem). Līdzīgi arī bērni no četrus gadu vecuma institūcijā varēs uzturēties ne ilgāk par 6 mēnešiem (izņēmuma gadījumos pieļaujama bērnu uzturēšanās institūcijā līdz vienam gadam), bet bērniem no 15 gadu vecuma pakalpojums tiek nodrošināts „jauniešu mājā”.

Vienlaikus plānots normatīvajos aktos noteikt uzdevumu pašvaldības sociālajam dienestam regulāri ik pēc trīs vai sešiem mēnešiem atkarībā no konkrētā bērna vecuma, sniegt informāciju par veikto sociālo darbu ar bērna bioloģisko ģimeni, lai bāriņtiesa varētu vērtēt iespēju bērnam, kurš atrodas bērnu aprūpes institūcijā, nodrošināt piemērotu aprūpi pie aizbildņa, audžuģimenē vai atgriezt bērnu bioloģiskajā ģimenē.

Pieļaujot, ka ne visiem bērniem izdosies atrast aizbildņus un audžuģimenes un bērns turpinās uzturēties iestādē, tad, piesaistot ERAF pieejamo finansējumu, deinstitutionalizācijas plāna ietvaros bērnu sociālās aprūpes iestādes tiks pārveidotas, lai tās varētu nodrošināt ģimeniskai videi pietuvinātus pakalpojumus, ievērojot *Quality4Children* standartus – vienā grupiņā nepārsniedzot kopējo bērnu skaitu - 8 bērni, ievērojot brāļu/māsu nešķiršanas principu, kā arī to, ka vienā iestādē nevar būt vairāk kā trīs grupiņas. Tāpat, ja iestādē ir jaunieši vecumā no 15 līdz 18 gadiem, viņiem jābūt nodrošinātai iespējai uzturēties „jauniešu mājā”, kurā viņi var apgūt patstāvīgās dzīves uzsākšanai nepieciešamās prasmes. Savukārt, piesaistot valsts budžeta finanšu līdzekļus, deinstitutionalizācijas plāna ietvaros plānots līdzšinējos pašvaldības un citu organizāciju bērnu sociālās aprūpes centrus (kopumā 33 centri) pārprofilēt par daudzfunkcionālajiem centriem, kur sabiedrībai viens no pieejamiem pakalpojumiem būtu arī krīzes centrs.

Vērtējot pieejamo informāciju, secināms, ka arī turpmāk ir nepieciešams pilnveidot ārpusģimenes aprūpes sistēmu, lai veicinātu ģimeniskā vidē (aizbildņi, audžuģimenes) balstītu ārpusģimenes aprūpes pakalpojumu attīstību un sekmētu, ka bērni dzīvo labvēlīgā ģimeniskā vai ģimenei pietuvinātā vidē. Šim nolūkam nepieciešams realizēt koncepcijā „Par adopcijas un ārpusģimenes aprūpes sistēmu pilnveidošanu” paredzētos pasākumus (apstiprināta ar Ministru kabineta 09.03.2015. rīkojumu Nr.114), kā arī īstenot Labklājības ministrijas Eiropas struktūrfondu un investīciju fondu 2014.–2020.gada plānošanas perioda Darbības programmas „Izaugsme un nodarbinātība” ietvaros plānoto bērnu sociālo aprūpes iestāžu deinstitutionalizāciju.

⁷⁹http://www.pkc.gov.lv/images/NAP2020%20dokumenti/20121220_NAP2020_Saeim%C4%81_apstiprin%C4%81ts.pdf (40.lp.).

Informatīvais ziņojums „Ģimenes valsts politikas pamatnostādņu 2011. – 2017.gadam īstenošanas vidusposma (2012.-2014.gadā) novērtējums”

Secinājumi

1. Pamatnostādnēs identificētās problēmas joprojām ir aktuālas. Jāturpina uzsāktais darbs pie noteiktajiem rīcības virzieniem, realizējot aktivitātes Pamatnostādnēs noteiktā mērķa un apakšmērķu sasniegšanai.
2. Pēdējos trīs gadus pamazām pieaug laulību skaits, tomēr tikai nedaudz vairāk par pusi bērnu dzimst laulībā. Kā pozitīva iezīme jāmin, ka ik gadu samazinās to bērnu skaits, kuriem, reģistrējot dzimšanu, nav noteikta paternitāte. Demogrāfijas statistikas dati liecina, ka Eiropā kopumā pēdējās desmitgadēs arvien samazinās laulību skaits, savukārt šķiršanās skaits palielinās, kā rezultātā arvien vairāk bērnu dzimst ārpus laulības.
3. Dzimstības pieaugums Latvijā vērojams jau trešo gadu pēc kārtas, un to ietekmēja lielāks sieviešu skaits vecuma grupā no 25-29 gadiem, savukārt atbilstoši pašreizējai sieviešu vecuma struktūrai sieviešu skaits reproduktīvajā vecumā nākotnē būtiski samazināsies, jo, sākot ar 1991.gadu, dzimstība valstī samazinājās. Ik gadu samazinās abortu, tai skaitā arī mākslīgo abortu skaits.
4. Palielinās otro un trešo bērnu īpatsvars jaundzimušo kopskaitā. 2013.gadā otro bērnu īpatsvars jaundzimušo kopskaitā sasniedza apmēru, kāds bija 80.gadu vidū-beigās, savukārt trešo bērnu īpatsvars jaundzimušo kopskaitā ir augstākais pēdējo 30 gadu laikā. Tomēr joprojām ir būtiski veicināt otrā un trešā bērna radīšanu. Tāpat viena no identificētajām problēmām tautas ataudzes nodrošināšanai, iespējams, ir salīdzinoši liels sieviešu skaits pēc 35 gadu vecuma, kurām nav bērnu.
5. Ņemot vērā tendencei bērnus radīt arvien lielākā vecumā, palielinās dažādu saslimšanu risks, kas savukārt palielina neauglības risku. Pēc Pasaules Veselības organizācijas datiem 10-15% pāru visā pasaulē ir neauglīgi. Kopš 2012.gada Latvijā ir uzsākta valsts apmaksāta neauglības diagnosticēšana un ārstēšanas programma, tomēr plānoto pakalpojumu skaits nespēj segt pieprasījumu pēc šiem pakalpojumiem un pagaidām trūkst precīzu datu, lai izvērtētu, vai uzsāktā valsts neauglības diagnosticēšanas un ārstēšanas programma ir efektīva (dati par bērnu skaitu, kas dzimuši tieši valsts apmaksātas ārpusķermeņa apaugļošanas rezultātā, atsevišķi nav pieejami). Notiek darbs pie neauglības reģistra pilnveides un centralizētas spermas datu bankas izveides.
6. Pieaug mājās gūto bērnu traumatisma gadījumu īpatsvars. Ievērojot nepietiekamās vecāku zināšanas par bērna aprūpi un drošību, ļoti būtiski ir turpināt darbu ar bērna drošību saistītiem jautājumiem. Viena no efektīvām preventīvajām stratēģijām bērnu traumatisma un vardarbības pret bērniem novēršanai ir ārstniecības personu mājas vizītes (patronāža) pie riska grupas bērniem līdz pat 2 gadu vecumam. 2013.gadā pirmā vizīte mājās veikta 92.5% jaundzimušo, bet ģimenes ārsta vizīte veikta mājās mazāk kā pusei jaundzimušo. Līdz ar to ir būtiski īstenot pasākumus šajā jomā, lai valstī izstrādātu Pasaules Veselības organizācijas rekomendācijām atbilstošu traumatisma un vardarbības pret maziem bērniem prevencijas sistēmu.
7. Mājās notiek ne tikai liekākā daļa bērnu traumu, bet arī ievērojams vardarbības gadījumu īpatsvars - aptuveni 80% no visiem fiksētajiem vardarbības gadījumiem pret bērniem un 40% no vardarbības gadījumiem pret sievietēm notiek ģimenēs. Pārskata periodā tika veiktas būtiskas izmaiņas gan normatīvajos aktos, gan sniegto pakalpojumu klāstā, lai no vardarbības ģimenē cietušajiem nodrošinātu labāku aizsardzību un palīdzību. Ir ļoti svarīgi izglītot gan speciālistus, gan plašāku sabiedrību par vardarbības ģimenē problemātiku, par vardarbības atpazīšanu un palīdzības iespējām.
8. Mājoklis ir būtisks faktors, ko ņem vērā, plānojot bērna ienākšanu ģimenē, un kas bremsē vēlmi migrēt uz ārvalstīm. Esošā mājokļa politika paredz sniegt atbalstu ģimenēm, kurām

- jau ir bērni. Līdz ar to būtiski turpināt darbu pie atbalsta sniegšanas ģimenēm mājokļa politikas jomā.
9. Augsts nabadzības riska indekss mājāsaimniecībām ar apgādībā esošiem bērniem, jo īpaši nepilnajās ģimenēs un daudz bērnu ģimenēs. Līdz ar to būtiski īstenot pasākumus ar mērķi mazināt ģimeņu ar bērniem nabadzību. Atbilstoši koncepcijai „Par minimālā ienākuma līmeņa noteikšanu” plānots īstenot vairākus pasākumus nabadzības un ienākumu nevienlīdzības mazināšanai, tai skaitā izvērtēt esošos valsts sociālo pabalstu apmērus, to noteikšanas mērķus un efektivitāti, un, kur nepieciešams, sasaistīt ar minimālā ienākuma līmeni un plānotajām izmaiņām darbaspēka nodokļu sistēmā un sociālajā palīdzībā. Tomēr vienlīdz būtiski ir palielināt ienākumus no algota darba, kur nozīmīga loma ir nodokļu pārdales mehānismiem. Latvijā viens no nabadzības riska cēloņiem ir jau vairākus gadus pastāvošā augstā ienākumu nevienlīdzība. Darbaspēka nodokļu slogs zemu atalgotajiem strādājošajiem ir pārlietu augsts, tāpēc arī vērtējamas iespējas palielināt ar iedzīvotāju ienākuma nodokli neapliekamo minimumu, lai efektīvāk risinātu jautājumu par darbaspēka nodokļu pārdali un mazinātu ienākumu nevienlīdzību Latvijā.
 10. Lai pēc bērna kopšanas atvaļinājuma vecāki varētu atgriezties darbā, būtiskas ir turpmākās bērnu aprūpes nodrošināšanas iespējas. Bērna aprūpes nodrošināšana pasaulē ir viens no efektīvākajiem instrumentiem dzimstības un ģimenes dzīves kvalitātes veicināšanai. Arī Latvijā pēc iedzīvotāju domām bērnu aprūpes nodrošinājums ir būtisks faktors dzimstības veicināšanai, kas ļauj sievietēm ātrāk iekļauties darba tirgū un līdz ar to mazina nabadzības riskus ģimenei. Valstī kopumā arī pēc 2016.gada būtu jāturpina veicināt alternatīvo bērnu aprūpes pakalpojumu attīstību (t.sk. jāturpina darboties bērnu uzraudzības pakalpojumu sniedzēju sistēmai), kā arī pēc valsts atbalsta programmas pabeigšanas ieviešot pastāvīgu risinājumu bērnu aprūpes nodrošināšanai un veicinot alternatīvo bērnu aprūpes formu attīstību pēc principa „nauda seko bērnam”.
 11. Lai atbalstītu ģimenes, kuras aprūpē personas ar invaliditāti, patlaban notiek darbs pie Pamatnostādņu „Apvienoto Nāciju Organizācijas Konvencijas par personu ar invaliditāti tiesībām īstenošanas pamatnostādnes 2014.-2020.gadam” rīcības plāna 2015.-2017.gadam izstrādes, ietverot arī specifiskus atbalsta pasākumus bērniem ar invaliditāti. Tāpat 2015.gadā Labklājības ministrija izstrādās Pamatnostādnes dzimumu līdztiesības īstenošanai, kurās tiks skatīti arī jautājumi, kas skar sieviešu nodarbinātību un atgriešanos darba tirgū pēc bērna kopšanas atvaļinājuma, tēvu iesaistīšanos bērna aprūpē, vienlaikus vērtējot arī iespējas, vai atbilstoši reālajai praksei un kā ģimenei draudzīgāk vecāki varētu savstarpēji sadalīt bērna kopšanas atvaļinājumu.
 12. Adopcija ir viens no iespējamiem variantiem bāreņu un bez vecāku gādības palikušo bērnu aprūpei, ja tiem nav iespēja atgriezties bioloģiskajā ģimenē, tādā veidā nodrošinot iespēju bērnam iegūt nepieciešamo ģimeni, kas ir pamats bērna pilnvērtīgai attīstībai ilgtermiņā. Lai gan pamazām ik gadu pieaug adoptēto bērnu skaits Latvijā, tomēr ir nepietiekošs to adoptētāju skaits, kas būtu gatavi adoptēt skolas vecuma bērnu, jo Latvijas adoptētāji galvenokārt izvēlas adoptēt vienu bērnu līdz 3 gadu vecumam bez ievērojamiem veselības traucējumiem, lielākoties meitenes. Savukārt no visiem bērniem, kuriem ir jāmeklē adoptētāji, lielākais īpatsvars ir vēlākā vecumā, tāpat daudziem bērniem ir brāļi un māsas. Līdz ar to turpināma atbalsta pilnveidošana adoptētājiem.
 13. Diemžēl patlaban visiem bērniem nav iespējams nodrošināt iespēju dzīvot ģimeniskā vidē (pie aizbildņa vai audžuģimenē). 2013.gadā bērnu aprūpes iestādēs bija ievietoti 22% no visiem ārpusģimenes aprūpē esošajiem bērniem. Viens no Latvijas Nacionālā attīstības plāna 2014.-2020.gadam mērķiem ir panākt, ka ģimeniskā vidē (aizbildnībā un audžuģimenē) dzīvojošo bērnu skaits attiecībā pret visiem bērniem, kas ir ārpusģimenes aprūpē, pakāpeniski palielinātos līdz 85% 2020.gadā (2013.gadā – 78%).

14. Lai mazinātu ārpusģimenes aprūpē esošo bērnu skaitu, atbalstītu esošās alternatīvās ārpusģimenes aprūpes formas un veicinātu to paplašināšanos, gan Sociālo pakalpojumu attīstības pamatnostādnēs 2014.–2020.gadam, gan Profesionāla sociālā darba attīstības pamatnostādnēs 2014.–2020.gadam ir iekļauti dažādi pasākumi. Tostarp paredzēts pilnveidot preventīvos pasākumus, lai mazinātu bērna pamešanas novārtā vai neatbilstošas aprūpes risku (preventīvs atbalsts ģimenei ar bērniem, pilnvērtīgs sociālais darbs un atbilstoši sociālie pakalpojumi krīzes situācijā).
15. Tāpat, lai palielinātu iespējas bērniem augt ģimeniskā vidē, nepieciešams realizēt koncepcijā „Par adopcijas un ārpusģimenes aprūpes sistēmu pilnveidošanu” paredzētos pasākumus, kā arī īstenot Labklājības ministrijas Eiropas struktūrfondu un investīciju fondu 2014.–2020.gada plānošanas perioda Darbības programmas „Izaugsme un nodarbinātība” ietvaros plānoto bērnu sociālo aprūpes iestāžu deinstitucionalizāciju. Bērnu sociālo aprūpes iestāžu deinstitucionalizācijas plāna ietvaros plānots, ka primāri tiks nodrošināts princips, ka bērni līdz trīs gadu vecumam ilgstoši neatrodas bērnu sociālās aprūpes institūcijās. Krīzes situācijā (piemēram, bērns tiek izņemts no ģimenes un bērnam nav iespējams nekavējoties nodrošināt aprūpi pie aizbildņa vai audžuģimenē) bērns līdz trīs gadu vecumam institūcijā varēs uzturēties ne ilgāk par trim mēnešiem (bērni no četrus gadu vecuma - ne ilgāk par 6 mēnešiem), lai varētu piemeklēt bērnam vislabāko ārpusģimenes aprūpes nodrošinātāju (tikai izņēmuma gadījumos pieļaujama bērnu uzturēšanās institūcijā maksimāli līdz vienam gadam). Turklāt plānots paredzēt pienākumu pašvaldības sociālajam dienestam regulāri vairākas reizes gadā sniegt bāriņtiesai informāciju par veikto sociālo darbu ar bērna bioloģisko ģimeni, lai bāriņtiesa varētu vērtēt iespēju bērnam, kurš atrodas bērnu aprūpes institūcijā, nodrošināt piemērotu aprūpi pie aizbildņa, audžuģimenē vai atgriezt bērnu bioloģiskajā ģimenē.
16. Vienlaikus, pieļaujot, ka ne visiem bērniem izdosies atrast aizbildņus un audžuģimenes un bērns turpinās uzturēties iestādē, tad, piesaistot Eiropas Reģionālajā attīstības fondā pieejamo finansējumu, deinstitucionalizācijas plāna ietvaros bērnu sociālās aprūpes iestādes paredzēts pārveidot, lai tās varētu nodrošināt ģimeniskai videi pietuvinātus pakalpojumus, ievērojot *Quality4Children* standartus – vienā grupiņā nepārsniedzot kopējo bērnu skaitu - 8 bērni, ievērojot brāļu/māsu nešķiršanas principu, kā arī to, ka vienā iestādē nevar būt vairāk kā trīs grupiņas. Tāpat, ja iestādē ir jaunieši vecumā no 15 līdz 18 gadiem, viņiem jābūt nodrošinātai iespējai uzturēties „jauniešu mājā”, kurā viņi var apgūt patstāvīgās dzīves uzsākšanai nepieciešamās prasmes, jo ārpusģimenes aprūpē esošajiem pusaudžiem ir ļoti grūti nodrošināt aprūpi pie aizbildņa vai audžuģimenes (šobrīd „jauniešu māju” skaits nav pietiekams). Savukārt, piesaistot valsts budžeta finanšu līdzekļus, deinstitucionalizācijas plāna ietvaros plānots līdzšinējos pašvaldības un citu organizāciju bērnu sociālās aprūpes centrus (kopumā 33 centri) pārprofilēt par daudzfunkcionālajiem centriem, kur sabiedrībai viens no pieejamiem pakalpojumiem būtu arī krīzes centrs.

Labklājības ministrs

U.Augulis

Liepa 67021632
Linda.Liepa@lm.gov.lv
Boļšakova 67021610
Viktorija.Bolsakova@lm.gov.lv